اوچون ، تنوعات یوزگه کەلمەکدەدیر .

بولار بلەن برابر حرکت ایتە کیچی بولغانلاردان 2 کیشی اون یل ، 2 کیشی آلتی یل ، تورت کیشی بیش یل وە بر کیشی تورت یللق قاماقغا حکم ایتلگەندیر .

III اوله‌دیریلگەنلەر — تورکستان غازیتالاری ، خلق بلەن حکومت آراسیداکی دوشمانلیقنی کوندەن کونگە کوچەییب بارا یاتقانینی یازادرلار . دیراوتا ووستوکا نینگ 1.14 تاریخلی نومرەسیندە ، باختا وە قولخوز سیاستیگە قارشو دوشمانلق یورگزیب تورەگەن وقعەلاردەن بحث ایدیلەرەک ، قیسقا مدت ایچیدە 7 کیشینینگ اولدیریلگەنلیگی یازیلغان . بو اولدیریلگەنلەر : 1 — وابکەنت رایونیدە ، بکمونا قیشلاق شوراسی رئیسی باقیالله ، 2 — وابکەنت رایونیدە ، لیف قیشلاغیداکی یوقسول فعاللاریدەن بوزدوق اعظم اوغلی ، 3 — وابکەنت رایونیدە ، شایکور قیشلاغیداکی یوقسوللار گروپی باشلوغی (اسمی یازیلماغان) ، 4 — پیتکون قیشلاق قولخوزی باشلوغی (اسمی یازیلماغان) ، 5 — خوقند رایونیدە ، قولخوزچی هم باختا سیاستی طرفداری بولوب کورونگەن توردی محمد اوغلی ، 6 — آشت رایونیدە ، قولخوزچی روزی سلیمان اوغلی ، 7 — تورکمنستاندە ، قیزیل امام آویلدا باختا پیشیریش اوچون وکیل بولوب چیققان آدامگە اوراز قیزی .

روزی سلیمان اوغلینی اولدیریشگە سبب بولغانلاردان ، آلتی کیشی اولوم جزاسیگە حکم قیلینغانلار .

تورەتیش : — «یاش تورکستان» نینگ اوتکەن 14 نچی سانیدا :

I — 12 نچی بیتنینگ 4 نچی ساترداکی «30» نچی نومرەسیدە ... (اوچ) ... نومرەسیدە ... دیر .

II — 18 نچی بیتنینگ 2 نچی ساترداکی ... تورکستان ، روس ... آرواسیدا ... ... دیر . باشقارما

باشقارما

یاش تورکستان

تورکستان ملی استقلال فکرینی تاراتوچی آیلق مجموعه

باش محرری : چوقای اوغلی مصطفی

سان 16	مارت 1931	1929 نچی ییلنینگ دکابریدان چیقا باشلاغان

بولشەویکلەرنینگ بزگە قارشو حرکتی

(آجیب قالغان بر حاللق)

مجموعەمزنینگ 5-6 نچی سانیدا تورکستاندەن ایراندا قاچوب چیققان ، صدیق اوغلی علی جان نام بر تورکستان یگیتینینگ اوزبکستاندە قولخوز سیاستی ، تراوچەلی مقالەسینی باسغان ایدیک . علی جان بزگە مقالەسینی یوبارماسدان بورون ایراندا کوب وقت قالیب اورادە ملتچی حالدا یاشاب تورگەن معتبر یورتداشلاریمز آراسیدا کیزیب ، اولار بلەن یاخشی تانیشیب اولاردی اوزیگە اینانتیریب آلغان ایکەن . شونینگچون علی جان صدیق اوغلینی ایران‌دەگی توغانلاریمز بزگە توصیە ایتکەن وە اوشبو مجموعەمزنی آلغیلاغان ، مکتوبلە مقالەسینی باسماغیمزنی سورەگەن ایدیلەر .

آب - آچیق یاش کوزلەرینی یاشغا تولدیروب ، یورت قایغوسینی یورەگەدەن کیلگەن سوزلەر بلەن توکیب اوتورگەن ، ملی تورلو

Abdulvahap Kara

اوش،، «ملی استقلالیت»، «آه تورکستانم»، دواه یوره‌یم» دیب
ایکی سوزینک ورسنده قربان قیلیب یورگه‌ن بر یاشغا ایشانماسلیقیمیزغا
یوق. آغیر وه قیین بر تورمه‌دا... ایرانده‌گی یورتداشلاریمیز علی
جانغا ایشانغانلار، اونک یازغانلارینی اوقوب کوروب بز هم ایشاندق.

بر آز وقت اوتدی. ایرانغا یازغان «نسب مرکزیمیز» اعضالاریدن
بیریسی بزگه علی جان صدیق اوغلی «شبهه‌لی» دیب مکتوب یازدی.
بز تأسف ایتدک، ایشانمیز کیلمه‌دی. بر یاش تورکستانلینک مقتدر
وه یورتیمز جلادلاری قاریغا اوتوب خائنلق قیلیشی فکریمیزدن بر
یوق اوزاق ایدک... بیلمیز، که مملکتیمزده دوشمان قاریغا اوتوب،
اونلار بیلن بیرلیکده، آجیقدان آجیق یورتیمزنک «بولشه‌ویک روسیه»
سیگه قول بولوشیغا، خدمت ایتیب یورگه‌نلر آز ایمه‌سدیر؛ فقط بز
بر یاش تورکستان ییگیتی، سوکینی آقیب یاتقان تورکستانلیلار
قانیغا بولغان اصافی کوزلریدن آقیزغان یالغانچی دوست،
خاووجاسیغا حرام یاشلار بیلن بوی‌سانچی بولادر دیب هیچ وقت
اویلامه‌س ایدک...

مه‌نه، بز یاگیلغانمیز؛ بزنی «آلقیشلاغان» علی جان صدیق
اوغلی بوگون «آجلیب» قالدی. هه‌مده اوزینی اوزی «آجیب»
بردی...

بز هیچ بر تورکستانلینک قزیل جلاد خائنلارنک اقلاسی،
قانلی جاوزیغا یاتوب کیتیشینی اصلا ایسته‌مه‌یمیز، مبادا او مینگ بر
سیلاردن توغری یولدان تایب کیتیب، آخرده انصافی اویغانیب،
ملی ایمانی تاوشی کوتاریلیب، توبه قیلغان بولسا، اوزینک جیددن
تازالاغانلیغینی تولوق دلیللار بیلن بزگه اثبات ایتماغی وه کورسه‌تمه‌گیدر.

علی جان صدیق اوغلینک اوز سوزیگه کوره، او ایرانغا
1929 نچی ییلی باشلاریدا «گه. په. ئو.» (جاسوس) آگه‌نتی صفتیله
کیلگه‌ندر. کوب وقتلار ایراننک هر یانیغا سیاحت ایتیب، «گه.

په. ئو.» تعلیماتیگه موافق ایران حکومتی وه هندستانده‌گی انگلیزه
حکومتیگه قارشو تشکیلاتلار توزگه‌ن. مشهدگه کیلگه‌ن چاغدا
اورادا‌غی معتبر بر تورکستانلی یانیدا یاشاغان.

علی جان دیدرکه: «مشهد قونسولیدان خفیه پول آلیب
تشکیلاتلارگه تارقاتغان حالدا، گویا آچ قالدیم دیب قلانچی لاردان
(تورکستانلیلارنک اسمی‌لاری آتالغان) بر نیچه غروش قرض آلیب
کیلدیم، بر هافتا اوتگن سونک دوریغا تاییب کیرگه‌ن بولوب
قرضیمنی تولار ایدیم...»

علی جاننک «وظیفه‌سی» اورادا‌گی تورکستانلیلارنک اطرافیده
کیلدی بیلمک، قونوغرافلاریغی چقارماق، کیمنی ایشلار ایکه‌ن.
او بو خصوصده «موفق» هم بولغان...

علی جان بیله‌ن بیرگه طهرانده «مسلکداشی» «گه. په. ئو.»
آگه‌نتلاریدن خوقندلی محمد عزیز خانوف دیگه‌ن بیریسی تورغان
ایکه‌ن. بو ایکیسی بیرله‌شدیرک ایرانده‌گی تورکستان مهاجرلاریغی
تورلو یوللار بیله‌ن «گه. په. ئو.» قارماقلاریغا توشورمه‌کچی بولغان
لار... سونک علی جان طهرانگه کیلگه‌ن. یورادیده مشهدده‌گی
وظیفه‌سینی کوراگه‌ن. آگه‌نتلیگی بیلیب قالغاندان سونک خاویت
سفارتینک یاردمی بیله‌ن تبریزگه قاچقان. تفلیس «گه. په. ئو.» سی
امری بویونچه ایراندان چقیب آول تفلیس‌گه، سونک سمرقند،
اورادان خوجند وه تاشکندگه بارغان.

تورکستانده ایشله‌گه‌ن ایشلاری حقیده علی جاننک اوزی:
«سعدالله قاسم‌لارنی اولدیریشده مه‌ن کوب ایشله‌دیم. گیرلی ایشله
دیبی مه‌نی اتقان ایدم» دیدی.

تاشکنده‌گی «گه. په. ئو.» تشکیلاتی بویونچه علی جان موسقوا-
غا، اورادان یاشی «گه. په. ئو.» امری بویونچه «دماقیوف» نامیله
یانوم آرقالی اوتگه‌ن ییل ده‌فار یاشلاریدا استانبولگه کیلیب چقغان.
علی جان دیدرکه: «مه‌نگه بریلگه‌ن دیره کتیف (تعلیمات) گه

كوره، مەن بو يەردەگى تورکستانلىلەرنىڭ ايچەرىگە سىغى بر
سورتمە كيريب وە ساس ايتيب، بوتون ملى اويوشمە بوموزە كندى
كيلادى اورگەنمەلى ايدم؛ بو تشكيلاتنىڭ مملكتدە آدەملەرى
بارمى، بار ايسە كيملەر؛ ھەممەسىنى اورگەنيشيم كيرەك ايدى. بو
يەردەگى وظيفەمنى بەجەر گەندەن سوڭ پاريسكە بارىب مصطفى
چوقاى اطرافىدا كيملەر بارلىغىنى اورگەنمەلى، سوڭرا بەرلىن گە
بوراب عينى وظيفەلەر بلەن مشغول اولاداق آخريدا مملكتگە
قايتمالى ايدم...»

مەنە سوچەدلى على جان مير صديق (تاشكنتدا سادىقوف)
اوغلىنىڭ قىسقاچا حكايەسى؛

على جان حكايەسى بارچەمىزنىڭ نظرىمىزنى جلب ايتەرلىك
كتتە بر مسئلەدر. بو سفر يوبيلگە اكثرا ايدەرنىڭ مجموعەمزنىڭ
كيلەجەك سانىدا بو مسئلە اوستىدە قايتادان توختاياجاقمز.

ھنداغى تورکستان ملتچىلەرى بيلسنلەر، كە بزلەرنىڭ ھەر بر
ادىمىن قادامىمز بولشەويك جاسوسلەرنىڭ نظر دقتينى جلب
ايتمە كەلمەدر.

* آلغان خبرگە كورە، جاسوس على جان مير صديق اوغلى استانبولدە قاماقغا آلنغان.

«ساويت اورتا آسيا فەدەراسيونى» دەن «ملى متحد تورکستان دولتى» گە

سوڭ زمانلاردا تورکستان ساويت مطبوعاتىدە «اورتا آسيا فەدەرا-
سيونى» («متحد دولت») توزوش حقىدە خبرلەر يازىلا باشلادى.

بز اوقوچىلارىمزنى، قىسقاچە بولسا ھەم، بو بولشەويك
پروژەسى بلەن تانيشتىرىب، فەدەراسيون فكرىنىڭ تاريخچەسىنى قيد
ايتەرنىڭ بو مسئلە حقىدە اوز فكرىمىزنى يازوب اوتمە كچىمز.

بولشەويك پروژەسىگە كورە اورتا آسيا فەدەراسيونى تورکستان-
نىڭ قرغيزستان، اوزبيكستان، تورکمەنستان، تاجيكستان وە قارا
قالپاق ولايتى قسملەرينى اوز ايچيگە آلادر. (قارا قالپاق ولايتى
اوتكەن ييلنىڭ اوكتابر آييدا قازاغستاندان ئەجرەتيلىب ساويت اورتا
آسيا تشكيلاتيگە كيريتيلدى).

اورتا آسيا فەدەراسيونى مسئلەسى بولشەويكلەرنىڭ اوزلەرىگە
ھەم يەڭى بر مسئلە ايمەس. 1924 نچى ييلى موسقوا بولشەويكلەرى
تورکلى يورتيمزنىڭ ملى بيرليكينى پارچالاياراق قيلە جمهوريتلە-
رى وە مختار ولايتلەر توزوشگە قارار بيرمەي ايكەنلەر ملى ناموسىنى
وە ملى ايمانىنى يوقاتماغان تورکستان ملى قوممونيستلەرى بو
فەدەراسيون فكرينى اورتاغا آتقانلار ايدى.

تورکستانلى قوممونيستلەر بو فەدەراسيون فكرينى موسقوا
قزيل ايمپەرياليستلەرىنىڭ «پارچالا وە حكم سور» ديگەن شعار-
لەرىگە قارشو چيقارغانلار ايدى. او زمان اولەر ملى، سياسى
سيلەردەن باشقا تورکستاننىڭ اقتصادىدە آيريلماس بر بيرلىك بولغا-
نلىغينى اورتاغا ايتمشلەردى. تورکستانلى قوممونيستلەر اوزلەرىنىڭ بو
فكرينى كوچلەتورمەك اوچون اورتا آسيا اقتصادى تورموشينى
تكشيريش بلەن مشغول قوميسيون تامانىدان 1922 نچى ييلى تاشكند-
دە نشر ايتلگەن «اورتا آسيا اقتصادى رايونى» ديگەن كتابگە
سويەنگەنلەر ايديلەر. باشلانغىچى او زمانگى تورکستان اقتصادى
شوراسى رئيسى پاسقوتسكى (Paskutski) تامانىدان يازيلغان بو اثر،
تورکستاننىڭ پارچالانا آلمايدرغان بر «اقتصادى بيرلىك» بولغانلىغى،
اعتراض قابول ايتمەيدرگەن درجەدە كوچلى دليللەر بلەن اثبات
ايتكەن. او زمانگى بولشەويك نقطە نظرىچە «اورتا آسيا رايونى-
نىڭ» بو قاريدا ئەيتيلگەن جمهوريتلەردەن باشقا يەنە قازاغستاننىڭ
مھم بر بولەگى كيرەر ايدى.

Abdulvahap Kara

«وسقوا بولشه‌ویکله‌ری طبیعی تورکستانلیله‌رنی دلیللاره‌ریغه قاپون
ایتمه‌یله‌ر.

اسلی وه ملی بیلگیلی بولماغان، گیجه بیلیش قاندای سانقه‌لار بیله‌ن کیلیب خلقمز اوموزیگه مینیپ آلغان نا معلوم تیپله‌رده‌ن «وارہ‌ی کیس» (Wareylds) اسملی بیریسی او زمان «اورتا آسیا یوقسی دائره‌سیده بو فه‌ده‌راسیونی فکرینیڭ بیك کوچلی هه‌مده حقلی آیم» ایکه‌نلیکینی تصدیق وه اعتراف ایتکه‌ن ایدی. فقط بعضی موه‌ده‌ت وه وضعیتله‌رده سیاسی مسئله وه تونوشلارنی آلغا سوردولوشی، اقتصادی مسئله‌له‌رنی ایکنچی حتی اوچنچی درجه‌ده‌کی مسئله‌لار قاتاریدا قالدیریشی ایجاب ایتدیره‌دور، دیگه‌ن شو نا معلوم شخصیت وارہ‌ی کیس، اورتا آسیادا ملی چیگره‌له‌رگه آیریش مسئله‌سینیڭ آجاق سیاسی سببله‌ر بیله‌ن بولغانیدا اعتراف ایته‌دور.

بو اڭ مثول بر ساویت مأموریڭ اعترافله‌رینی مطلقا ایسیمزده توتوشیمز کیره‌ك. بو اعتراف بولشه‌ویکله‌رنیڭ تورکستانده اوز سیاسی ایتتریغالارینی ایشکه آشیریش اوچون مارقسلیك «هه‌ر سیاسی، اجتماعی مسئله‌نیڭ اقتصادی بر بیگیزگه قورولغان بولیشی کیره‌ك» دیگه‌ن نظریه‌سیده آرقاغا تاشلاپ قویغانلارینی کورسه‌ته‌دور. دیمه‌ك بولشه‌ویکله‌ر تورکستانده بیرله‌شه بیلیش اوچون مارقسیزمینی‌ده آیاغی بوقاری قیلیپ تورغوزدیلار.

لاکن وارہ‌ی کیس او زمان اورتا آسیا فه‌ده‌راسیونیڭ نه اوچون توزوله‌گه‌لمگیی آقلاپ کورسه‌تیش اوچون «رسمی دلیل» هه‌م تاپقان ایدی.

حرامزاده وارہ‌ی کیس: «بوکون اورتا آسیا فه‌ده‌راسیونی توزوش بالقوه عملی نقطهٔ نظرده‌ن‌گه ایمه‌س، بسنده امکان خارجده‌دور. چونکه فه‌ده‌راسیون آیریم دوله‌تله‌رنیڭ اتفاقی دیمه‌کدور. بو اتفاقغا کیره‌دورگه‌ن دوله‌تله‌ر بولماغان بر زمانده بر فه‌ده‌راسیونی

قاندای قیلیپ تشکیل ایته‌ه‌لمیز؟ اڭ آول شو فه‌ده‌راسیونغه کیره‌دورگه‌ن آیریم دوله‌تله‌رنی تشکیل ایتیشیمز لازمدور» دیمیشدی.

وارہ‌ی کیسنیڭ سوزی قیدی اساسا توغری. بوتون بورژوازی دولت قانونی درسلیکله‌ری فه‌ده‌راسیونی شوندای کورسه‌ته‌دورلر. ایمه‌ی مساعده‌گه‌له ساویت حیاتیده‌ن بر آز مثال کوره‌یلیك. او یرده احوال قاندای ایکه‌ن؟ روس بولشه‌ویکله‌ری تورکستانی روسیه فه‌ده‌راسیونیڭ بر قسمی دیب اعلان ایتدیکله‌ری زمان (1918 نچی یلی) تورکستان آیریم مستقل بر دولت حالده‌می ایدی؟ اوزبیکستان، تورکمه‌نستان شورالار اتفاقیڭ مستقل بارچاسی دیب اعلان ایتیلدیکی زمان بولار آیریم مستقل دولت حالده‌می ایدیله‌ر؟ بو کبی سوراغلار کوب. شو بر ایکی مثالده آچیق کورسه‌توب توره‌دورکه بورژوازی قانون کتابلریده‌ن رسمی نظری دلیلله‌ر قیدیریب یوروش بولشه‌ویك روس توش بولغانلاردان باشقا بر نرسه ایمه‌س.

بوتون اهالیسنیڭ، اقتصادی شرایطینیڭ طلبی حتی مارقسنیڭ اقتصادی نظریه‌سی قارشوسیغا قرشی روس ایمپه‌ریالیستله‌ری بویوك تورکستانیڭ ملی وجودینی پارچالادیلار.

روس بولشه‌ویکله‌ری تورکستانده طبیعی صورتده بر ملی بر بیلیك وه بر ملی دولتنیڭ قورولوب قالیشیدان قورقدیلار. اوینگچونده هه‌ر قاندای قیلیق بیله‌ن بولسا هه‌م اونی پارچالاشقا کیریشدیلر. بو خصوصده موراوه‌یسکی-لوبوچوف اسملی بر بولشه‌ویك یازوچیسی 1926 نچی یلی تاشکندده چیققان «اورتا آسیادا انقلاب حرکتله‌ری تاریخی» نامیلی اثرینده (26 نچی بیت) بیله آچیق یازادور:

«شو جهتیده اعتراف ایتمه‌ك لازمکه روس بولشه‌ویکله‌ری بو حرکتله‌رده قسما اوز مقصدله‌ریگه ایریشدیله‌ر. فقط بو روس بولشه‌ویکله‌ری ایتدیکه‌چه تورکستان تومه‌و... قازاق، اوزبیك، تورکمه‌ن، قیرغیزی بریرده‌ن آیری ملت دیب آتاشقا اورینه آلا.

بیلار، بر بو یرلی قومونیستلەردە بویوك توركلك، توركستان
توركلكی جامعەسیگە منسوبلق حسابینك حاكم بولغانلیغنی آچیق
وە آیق بیلەمز. حقیقتگە اساسلانغان بو تویغوسی سلی یوللار
بیلەن بیتریش بر حالدر.

فقط بولشەویكلەر توركستانلیلەرنك قبیلە حیاتدەن ملی دولت
حیاتیگە اوتیشلەرینگە وە یوكسەلیشلەرینگە توسقونلیق ایتە بیلدیلەر.
بر یوراده توزار ریشقول اوعلی باشدا بولغانی حالدا توركستان
قومونیستلەرینك ملی چیقیشلارینی یعنی توركستاندە متحد دولت
قوروشغا تامان اینتلگەنلیكلەرینی «باش توركستان» اوقوجیلارینگا
ایسلەتوب كیتمەكچی بولامز. 1919 نچی ییلغی فرقە قوریلتاییدە
توركستان قومونیستلەری موسقوانك ملی جیكرەلەرگە آیریش،
دیگەن خائنانە سیاستیدەن آول شو «متحد توركستان دولتی»
قوروش غایەسینی اورتاغا آتغانلار ایدی.

مەنە وارەی كیس نی اقتصادی مسئلەلەرنی اوچنچی درجەگە
قویوشغا، مجبور ایتكەن موممت بودر.

یەگی تشكیل ایتیلگەن ملی جمهوریتلەردە بولشەویكلەر
قبیلەلر آراسنداكی خصومتلەرنی آیریم ملت سفتلەری درجەسیگە
چیقارا بیلیش اوچون كوب اورونیدیلەر. قازاق، اوزبیك، قیرغیز، تور-
كمەن كبی تورك قبیلەلەری آراسندا روسلار بیلەن توركستانلیلار
آراسندا بولغانغا اوختاغان ملی دوشمانچیلیقلار یاراتیشغا تریشدیلەر.

فقط حیات وە تاریخنك طبیعی بولشەویك پلانلاریدان قوالیراق
چیقدی. بولشەویكلەر اوزلەرینك 1924 نچی ییلی رد ایتدیكلەری
نظریەنی 1931 نچی ییلی قبول ایتشگە مجبور بولوب اوتورەدرلەر.
شونیدە كورەدە توتوشمز كیرەك، كە بولشەویكلەر توركستاندەگی
قبیلە جمهوریتلەرندە اوز آرا بیرلەشمەسلیك فكری توغولیشینی، بو
یول بیلەن یەنە بر تاریخی باشلانووینی امید ایتەدرلەر. بوندەی بو-
زوقلق وە یاراماسلیقلارغا بیرلوچی احمقلەر هەم تاپیلیب قالسا

احتمال ایمەدی بولشەویكلەرنك بو «اورتا آسیا فەدەراسیونی»
بلاییگە بیرلك قاندای كوز بیلەن قاراشیمز كیرەك، دیگەن بر سؤال
كیلیب چیقادر.

بر اوز فكریمزنی آچیق وە قطعی قیلیب ایتەمز:

بو فەدەراسیون بلاسینی بر یات یاختیلق بیلەن قارشولایمز.

فقط بولشەویكلەرنك پروژەسندەگی اورتا آسیا فەدەراسیونی
بزنی بو تونلای قانیقترمایدر. بزچە توركستاننك قازاقلار قسمیندە
بو بیرلك گە كیریشی كیرەك ایدی.

بوییگلەدە بز بو فەدەراسیون فكرینك «ملی جمهوریتلەر»دەن
یاختیراق بولوبیا ایانامیز. بزنك غایەمز «بولیشاس ملی تور-
كستان»دەدر. بز كیلەجەك ملی مستقل توركستانیمزنی بولیشاس بر
ملی دولت حالدا توتوبەمز. اونك قوروولوشندا شرائطنك طلبیگە
قاراب اسویچرەدە بولغانی كبی بر قانچا قاشوبلار (ولایتلەر)نك
مختار حالدا یاراتیلیشیدە احتمال ممكن بولا بیلەدر. كیلەجەك
ملی مستقل توركستان حكومتینك أڭ مهم وظیفەلەریدەن بریدە
دودوین وە اورتا بر سیاست آرقاسندا تورك اورووغلەرنی بر قازاندا
قاینانوب بو بویوك بر دولت ملتی حالدا میدانگە چیقاریشدر.

بو مهم حیاتی مسئلەنی كوندەلیك وظیفەلەری قاتاریغا قویوب
ایشگە باشلاش بوكونگی نسلیمزگە توشەدر. اورتاغا آتدیغیمز بو
ملی وظیفە توشوجەسینی ایشگە آشیریش هەم بزگە نصیب بولور
دیب امید ایتەمز.

بز، توركستان ملی قومونیستلەرینكدە بوكونگی بولشەویك
«اورتا آسیا فەدەراسیونی» پروژەسینی، هەر توركستانلینك مقدس
ملی وظیفەسی بولغان «بیرلشكەن ملی مستقل توركستان دولتی»گە
غایە یولیدا استفادە ایتەجەكلەرینگە شبهە قیلمایمز...

مچ.

Abdulvahap Kara

«مللی شونگیله‌ر» کورولتوسی

...تنکه بولشه‌ویکله‌رینینگ کوچه‌له‌ریده‌گی که‌ته بایراملاری وه بولشه‌ویک مطبوعاتی صحیفه‌له‌ریده‌گی کورولتولاریده‌ن انسان گویا تورکستانده بر دبریل مهدی، چیقوب قالغاندا بولون روس له‌بیرمی دوشمانلارینی ییکوب، ایربب تاشلاغانلیغی فکریگه کیله‌دور. بنه بولوه‌ر دیمه‌گر، عمرجان اسماعیل اوغلی نامی بر تورکستانلی یاخشا شونگیه‌له‌ری، لیکه‌ن بر اثر یازغان ایمش. آیلوقسا یاخشا اطرافداگی کوره‌شده‌ن بحث ایتلکه‌نی اوچون بو اثر بولشه‌ویکله‌رنینگ کوب خوشیگه کیلیب کیتکه‌ن ایمیر. که عمرجان اسماعیل اوغلی یورتداشیمیزنینگ بو اثری قولیمیزدا یوق. بز او حقده بر فکر سویله آلیش اوچون «پراودا ووستوکا» غازیتاسینینگ (بو ییل اون ییتنچی علیوارده) بیرگه‌ن معلوماتیگه گه استناده آلامز. طبیعی بو غازیتانینگ نشریاتیده اثر حقده آچیق وه تولوق بر معلومات بیره آلمایدور. بیرده بو روس غازیتاسی اثرنینگ اوزیده‌ن زیاده اوزبیکستانده‌گی ادبی آقیملار حقده، اوزبیک یازوچیلاری، اوزبیک دولت نشریاتی پروغرامیتی هم‌ده ملتچیلیکی تشخیص وه تنقید ایته‌دور.

«پراودا ووستوکا»نینگ یازیشیغا قاراغاندا عمرجان شه‌که اوز اثرینی اوتکه‌ن ییل تاشکند دائره‌سیده بولوب اوتکه‌ن بر نیچه کورولتولی محاکمه‌له‌ر حقده توپلاغان ماته‌ریاللارگه استنادیریب یازغاندور. اثرنینگ اصل موضوعی غازیتا خبرله‌ریده‌ن آلینغان ایمش. اوز یورتیده یاشاب یه‌گی توره‌موش قوریشدا اشتراک ایتیب یورگه‌ن بر تورکستانلی اوز مملکتیده‌ن بحث ایتکه‌ن اثرینی «غازیتا خبرله‌ریگه» استنادیریب یازادور. بو ایسه بو کونگی دور اوچون جیده‌ن‌ده شایان قید بر مسئله‌دور.

عمرجان یورتداشیمیزنینگ اثرینی به‌ک موفقیت بله‌ن یازغانلیغیغا

حالی وه نه‌دن بله‌ن ایناماز. عمرجاننینگ به‌ک قابیلیتلی بر یازوچی ایکه‌نلیگیده توغری بولالمه‌یدی. بر اولک یورتده قالیلیپ قالیپ بولوشینی یورده کده‌ن ایستر ایدیک. فقط بو قابیلیتلی یورتداشیمیزنینگ اوز اثرینی اوز کوروشیگه ایمه‌س‌ده بولشه‌ویک محاکمه‌له‌رینینگ ماته‌ریاللاریگه استنادیریب یازغانلیغیغا ته‌اسسوف کوب آچینامیز. بولشه‌ویک محاکمه‌له‌رینینگ ایچ یوزینی بز به‌ک یاخشی بیله‌میز.

شورالار آقاقینینگ باش مدعی عمومیسی قریلینکو (Krylenko) بر وقتلاردا: «... پرولیتار سینفی محکمه‌سی بر مظلومنینگ، بر گناهی ثبوت قیلینماغانلیغی بله‌ن او قدرده ماراقلانمایدور. قارالانغان کیشینینگ قایسی سینفگه منسوب بولغانلیغینی بیلگیله‌ش که یته‌دور» دیگه‌ن ایدی. دیمه‌ک، بولشه‌ویک محکمه‌سی حیاتی محادله‌نینگ حقیقی انعکاسی ایمه‌س، بالغوز توره‌موشنینگ «صنفی دیکتاتوریلیمه‌سی» دور. طبیعی بوندای بر محاکمه‌گه استنادیریلوب یازیلغان بر اثرده تصویر ایتیلمه‌ک ایسته‌نیلگه‌ن حیاتنینگ حقیقی کوره‌نیشی کوروشیله آلمایدور.

بیرده شوندای بر خلق ماتالی بار:

چوللرده یورگه‌ن کاروانلار بر چوقور قودوققا یولوقادورلار. سو چیقارماق اوچون بو قودوققا توشکه‌نلر چیقالمای قالار ایکه‌نلر. سو کیلتیریش نوبتی بر ییگیتکه کیله‌دور. بو ییگیت سوگه یاقینلاشقاندا ایکی طرفده قاراشو قاراشوقا اولتورگه‌ن ایکی خاتونی اوچراته‌دور. بولارنینگ بیریسی گوزه‌ل بر خاتون، ایکینچیسی ایسه چیرکین بر یالماووز ایدی. اوراق تیش، قیموز تیرناقلی یالماووز ییگیتده‌ن «قایسی بیریمیز گوزه‌ل؟» دیب سوره‌یدور.

ییگیت قورقوب آگزی چیقدی. درحال یالماووزغا قاراب یورولوب «طبیعی، سن گوزه‌ل سینگ» دیدی. گوزه‌ل خاتونی کوره‌توب «بونینگ کیملیگیدی هم بیرده کوروش ممکن. سن اوزینگده‌ن باشقاسی تاپیلمایدورغان بر مخلوقسینگ» دیدی.

Abdulvahap Kara

بویکله یکیت قوتولدی. پالناووزدا اوکی سو آلب چقیش
اوچون آتن بیردی.

مه‌نه بریک عمرجانده اولومدن قوتولوش اوچون بر پالناووزنی حقیقی بر گوزه‌لده‌ن گوزه‌لراق دیگه‌ن یکیتنی ایسله‌ه‌دیر.

بلکه‌ده عمرجاننک اثری یه‌ک یاخشی یازیلغاندیر. فقط اونک ایچنده‌گی حقیقتله‌ر یوقاریداگی خلق ماساللدا کوروله‌گه‌نی کبی عمرجانی پالناووزنک تیمر بیحه‌سده‌ن قوتاریش اوچون سویله‌ بیلگه‌ن وحقیقتله‌ردیر.

عمرجاننک اثری ویراوطا ووشوکا‌گه تورکستاننک اک آلدا-غی قسمی اوزبکستانداگی ادبی آقیملارنی تصویر ایتیشگه یول آچغان. غازیبا «بو کونگه قه‌ده‌ر اوزبکستانده بورژوا یازوچیلارینک کوچلی» بولغانینی اعتراف ایته‌دیر. غازیبا بو «یازوچیلار توده‌سی سونگ زمانلرگه‌چه اوزبکستاننک عمومی حرتی توده‌موتیگه بیلگیلی بر توس بیریب کیلدیلر» دیبدر. بو بورژوآزی یازوچیلاری شوله‌ر ایمش: فطرت (توراچی)، چولپان (یاساچی دوجنده)، چولقو-نای-قادری (بورژوآزی وه ده‌ره‌بیکلک بولبولی)، محمدجان اوغلی (شوویست).

بو بورژوآزی توده‌سینی «ایه‌روچیلر» («Попутчики») غروهی تعقیب ایته‌دیر. بو غروهگه آیبک، رحیمی، آلتای، لطیف اوغلی، یلدیریملر کیره‌دیلر. یانوده بو غروهگه کیر کیرله‌دیر. ویراوطا ووشوکا، غازیبانی بو غروهنی شوندای توصیف ایته‌دیر:

«... اوزبکستانده قطعی سورنده سوسیالیزم قورولوش ایشیگه کیریشیله باشلاغاچ بو غروهده‌گی یازوچیلار اک کوپ تردد ایچنده قالغانلار ایدی. نهایت ایچلریده‌ن کوپلری یانو کبی آچیقدان آچیق تیسکه‌ریچیلر قاتاریغا اوتوب کیتدیلر...»

وفیرتی، خالد عالمجان، غفور غلام، اویبین، آخوندی، طلاخان قیزی وه باشقالار «انقلابچی یازوچیلار» غروهینی تشکیل

ایته‌دیلر. بولرده‌ده بورژوآزی یازوچیلارینک تاثیری کوروله‌دیر.

اک سونگداده صحیفه‌گه عمرجان کیلیب چقیدی. اونک حقیقی یه‌ن ویراوطا ووشوکا، غازیبانی «تورکستانده پرولتار یازوچیلا-رینک یازلیجیسی» اثارن ایشه‌گیچی بولادی. کوب ایمه‌س بیرگه عمرجان بولسا هم بولشه‌ویکلر یاقیریت حافیرا بیره‌دیلر.

شو آرادا قیشلاگه بولسا هم عمومیتله ادبیاتنک تکامل وه انکشافی شرائطی اوستنده بر آز توروب اوته‌گیچی بولامز. انسان یارانیچیلیغی اثرلری ایچنده ادبیات قدر حریتکه محتاج نه‌رسه یوق دیه‌ک یا گلیشمایمز. حریتسز حقیقی مفهومده ادبیات یارالیش امکان خارجنده‌دیر.

مثال اولاراق بای ادیبلاردان ساناالغان روس ادبیاتی آلتاق اوده بولشه‌ویکلرده‌ن بوروتی دوره‌ده یارالغاندیر. روس چارلق سیستمی نه قه‌ده‌ر ظالمانه بر سیستم بولسا هم او دوره‌ده روس یازوچیلارینک قلمی حر ایدی. روس چارلیغی بر وه باشقا روس بولماغان مللتلرینک تیللرینک یوکسه‌لیشیگه یول بیره‌دی. فقط، ادبیلرینک دیه‌یکچه، «روس تلی، پوشکین، تورگه‌نیه‌ف، چه‌ریشه‌فسکی، دوبرولیوبوف وه تولستوینک عالی تلی» روس چارلغی دوره‌ده یارالغان ایدی. روسیه چارلاری روس یازوچیلارینک یارالیجیلق حریتلرینی ایرمه‌گه‌ن ایدیلر، بولشه‌ویکلر کبی ادیب-لرگه فلانی یاز، تولستوی یازدیب بویورمه‌سلر ایدی.

بر یه‌رده برگه مسئله‌ی یه‌ک آیدیلاشدغان ماهیتده بولوب کوروه‌دیر. روسلرینک اک بویوک ادیبلریده‌ن ساناالغان مافیم غورکی بولشه‌ویک بولغانی حالدا اوزینک دنیا جماعتیدا تانیلغان اثرلرینی چارلق زمانده یاراتدی. ساویت دوره‌ده ایسه غورکینک کوزگه کوروه‌رلک بر اثر یاراتقانی معلوم ایمه‌س.

نیچون؟ — طبیعی بر نه‌رسه‌دیرکه بو مشهور پرولتار شاعرینک یارانیچی ذهنی بولشه‌ویک دیکتاتوراسی بیلن زهرله‌نگه‌ن شرائط

آسیاده گوله‌نه آلایدر. اونگچون‌ده، ماقسیم غورکی ساویتلار روسیه‌سنده یاشامایدر. او ھاتیت ایتالیاسیده یشاب اورادان روس پرولەتار شاعرلەرینی، یازوچیلیق اصولینی بورژوازی یازوچیلاریدان اورگە- چنگه تشویق ایب اوبورلوشی ترجیح ایتەدر.

ادبیات اولچوگه کوره تیکللەرگەن بویورتورمە اینیك ایمەس. ادبی یاراتیجیلق انسان روحینك آڭ یوکسەك، اینجه نقطەلەریدەن چیقادر. اونگچون او نیچەدان بولغان ھیچ بر تحدید، وه یا قاریشو- لی کوتەرە آلمایدر.

روسکی قومونیستلەرینك آتاقلی رەھری سالغان وقتلەرینده ساویت مأموری وه قومونیستلەر ایچیده‌گی بوژوقلقلارنی کوروب سەزیك ایچین بر گوگول یوقدی، اورناقلاری، دیگەن ایدی.

یوی دیر گەن روسکی گوگولنك مشهور «رەویزور» قومە- دیەسینی اویله‌گەن ایدی. گوگول بو اثرنده روس تاریخینك اڭ قارا تیلمەرندەن سانالغان چار برنجی نیقولای دورەسیدەگی روس جمعیتی حالیدەگی پولسلارنی تصویر ایتکەن ایدی.

بو تعجبی ایتوچی قومەدیە چار برنجی نیقولاینك اوز امری بلان صحنەگە قویولغان ایدی. ایمدیگی قزیل روس نیقولایلاری بولسا قولچیلقنی وه قزیل پادشاهلارنی ماختاشنی‌گە طلب ایتەدرلەر.

تیملەری آرالیه انسان ایتی قیسلیب یاتقان قاتلی ترناقلی قزیل روس پادشاهلارینی ماقتاب کیجیوچی بریسینك یرلەنیدەن گیتیدەن ھەم چیقیب قالغانی بر ھیچ تعجبگە سالمایدر.

عمرجانك اثری بولشەویكلەرگە کرەلەر بلان تورکستان ملتچیلەریدەن بحث ایتیش یولینی آچدی. بو اثر دنیا یوزیگە چیقماسیدان بورون «پرولەتار ادبیاتینك» ملتچیلك روحیگە ایتکەن حاکمیتیدەن سویلی یاشلادیلار. گویا بو اثر «جوولپانچیلیق، سلطان علیجیلك، قاسیمچیلیق» کبی اسملەر بردیگلەری ملتچیلك آقیملاری

اوستیده‌گی «پرولەتار حاکمیتی» گورسەتەر ایمش.

بولشەویكلەرنك ملتچیلكدەن بحث ایتیر ایكەن ایلك قاراسوز- لەرینی مەنگه آتولاری مەنی آزگه بولسا ھم قریبرمایدر. بالعكس «جوولپانچی، دیگەن تعبیرنك آرقاسیدان کیلیه‌گەن بولغان قاسیمچیلیق، صدر علیجیلك، خوجانچیلیق، سعد وقاصچیلیق، ابجا- بچیلیق، یادگارچیلیق... قا اوخشاش کثیمه‌گیت تریلگەن «چیلیقلار» زنجیرینك اوزایغانینی وه مقدس ملی کورەش صفلەریمیزنك کون کوندەن کوچایه‌گەنده بولغانینی کوروب سویونه‌گەندەن.

جوغای اوغلی مصطفی

. . .

قیزیل ایمپەریالیزم

روسیەدە بولشەویزمنك یوز بریشینی، ایش وه حکومت باشیغا چقیشی، دفعة آدیم، آسیادا تیکشیریب کیلگەن آلمان عالمی گەھایەرات گەدیو شویل باشدا بعد مهم بر اثر نشر ایتمیشدر (1)

گەھایەرات گەدیونك اثرلەرینی اوقوغانلار، بو آلمان عالمینك روسیه حقیده‌گی یوتون نشریاتینك الناتلی تکشیریشلەر وه سیاحت- لگەن ماھریاللارغا سویكه‌نیب یازیلغانیغا شاهد بولادرلار.

جهان اوروشیدەن بورون وه سوك سیبیریا، تورکستان، ایدیل- اورال، قفقاسیا، اوقراینا، شمالی وه غربی روسیه‌گه کیتیه‌گیت سیاحت ایتکەن گەدیو، بو سیاحتلەری اثناسیده قلغان تدقیقاتی

(1) گەدیو ایسمی «ماتری تورکستان» اوتوصلارغا راجع الیمنیشر. عرفیکەرە- دین ۲۰-۱۰ یل تحوّرمەك ملاحظاتداگی «بولشەویکلەرنك تورکستان سیاستگه بر آلمان اثرنی، دیگەن مقالەسیدە گەدیونك "Osteuropa" جورنالینك 1930 جی یل ۲ جی، ۳ جی نومرەسیدەگی «یەنگی اتفاق جمهوریتی تاجیکستان» (Die neue Bundesrepublik Tadschikistan) سرلوحه‌سی آستیدا یازغان مقالەسیدەن بحث ایتیشی ایلتەرنا

Abdulvahap Kara

224 صحیفه‌لك بر كتاب حالده نشر ایتمش وه بو اثرینی «قزیل ایمپریالیزم» آتامشدر.

ساوت روسیه‌سینك تیمیر هم سو یوللارینی سیاسی ، اقتصادی ، تجارتی وه حربی (سوق الجیش) نقطهٔ نظریدن تیكشیرگه‌ن بو قالین ، تیمیس كاغاذلی اثرنك 25 خریطه‌سی وه دولت مشاوری كله‌یتونك اوز تاماندان بویوك اعتنا بلان یاسالگه‌ن 76 رسمی بار. (1) «قزیل ایمپریالیزم» مؤلفی ، جغرافی معلوماتلاری روسلرنك آتاقلی جغرافیونی سه‌میونوف تیانشانسكی‌نیك اثرلریدن آلغانی ، چار حكومتینك 1916 نجی یلغاچه بولغان یول پروژه‌لریدن استفاده ایتگه‌نی‌نی كتابنیك باش صحیفه‌سیده آیروچا قید ایتمشدر. بو ایكی مهم منبع ، كله‌یتوگه كوره ، هم چار هم ده ساوت روسیه‌سینیك تیتیقی سیاستده توتگه‌ن هدفلرینی اوزگه‌یش اوچون اساس تشكیل ایته‌در.

چار روسیه‌سینیگ یوروغی جیگه‌ره‌سینی تولغوزوش بیله ساوت حكومتی تاماندان لهستان ، استونیا ((Estland)) گه قیلغان عسكری هجوملرنك نتیجه‌سز قالیشی ، ماجوریا اختلافینك بو كوینگه‌چه چوزولوب كیتیشی ، آیوقسا توركستانده‌گی تاراشیلق وه تویالالار ، آسیاده‌گی ساوت مستملكه‌لرینی موسقواغا محكم باغلاش اوچون روس بولشه‌ویكلرینی قطعی چاره‌لار كوروشكه مجبور ایتمه‌گه‌ن ایمش . پروژه‌لری چار زمانی توزولگه‌ن وه استراتیگیه نقطهٔ نظریدن اهمیتلی بولغان یوللار شاشیلیچ صورتده سالینماقدا وه هدفیگه یتلگه‌ده ایریشمك اوچون ساوت حكومتی تینمه‌سدن اوروب یاتماقدا ایمش. كله‌یتو بو ادعالرینی ساوت حكومتینك رسمی معلوماتلاریغا استناد ایته‌رك یازادر.

كوب اساسلی ماتریاللار بلان تولگه‌ن بو یه‌رگی كتابده

(1) „Roter Imperialismus„ Eine Studie über die Verkehrsprobleme der Sowjetunion. 1931 Verlag von Julius Springer, Berlin.

كله‌یتو ، توقول یول مسئله‌لریدن یازماغان ، او ساوت روسیه‌سینك سیاسی وه اجتماعی ایشلرده توتگه‌ن خط حركتیده اوزوینك بحث ایتیب قیمتلی فكر وه مطالعه‌لر یوروته‌در.

«بوتون دنیا یوقسوللاری برله‌شینگز» شعاری آستیدا بارچا جهان پرولیتارلارینی ساوت حكومتی بایراغی آستیدا توپلاپالاق اولغه‌نی موسقوا رهبرلیكی بلان اداره ایتمك خیالی وه بولیدن كوتولگه‌ن مقصدلر توتوق صورتده ایضاح ایتلگه‌ندن سونك روسلرنك آسیا خلقلری اوستیده اویناماقدا وه اویناماقچی بولغان روللاری تحلیل ایتیله‌در.

روسلرنك ایچینی وه تیشینی یاخشی تانیغان كله‌یتو ساوت حكومتینك ، غربی آوروپا ملتلری قاراماغیدا بولغان آسیاداگی اولكه‌لرینی آوروپالیلاردان قوتقاریش اوچون اوروینگه‌نیك سببله‌رینی ایضاح ایته‌ركه‌ن عینیله توبه‌نده‌گی فكرلرنی سویله‌یدر:

«... ساوت حكومتی بیزی موسقوا بولشه‌ویكلری ، غربی آوروپالیلاری آسیا اولكه‌لریده‌گی حاكمیتلریدن محروم قیلماق اوچون توزلو بویاقلی شعارلر وه یالغانداكم وعدلر بلان مستملكه خلقلرینی قوزغوتوب یوره‌درلر. مقصدلری آسیالیلارنی آوروپا وه آمریقالیلارنك حاكمیتیدن قوتقاروب یرینگه اوزلرینك قزیل حاكمیتی اوقوزوشدر. روسلر آسیاداگی اولكه‌لریدن آوروپالیلارنی قوالاب سونگرا اوز باشلاریچا ایشه‌دیكلرینی قیلماقچی بولادرلار...»

آلمان عالمی كله‌یتو توغروسینی سویله‌یدر. او بولشه‌ویكلرنك اوز مستملكه‌لریده مثلا توركستان ، آذربایجان وه اوقراینادا قیلیب یاتقان رذالتلرینی توبه‌ندن سیزه‌در وه بیله‌در. جمله‌دن‌ده بولشه‌ویكلر مستملكه خلقلرینی ایریش ، قیناش ، تالاش وه یوقاتیشدا ظالم تاجور آلادیقلاری آوروپا قاپیتالیستلارینی یاریم یولدا قالدیریب كیته‌درلر. كله‌یتو كتابینك 5 نجی صحیفه‌سیده روس بولشه‌ویكله

Abdulvahap Kara

رنيك برچير بولدى، برنچى يقولاى، اوچنچى آلكساندر كبى روسيه چارلارينك بولالمادان كنكبككلرينى وه كشمه كله وه لحالاريني يازادر.

مؤلف ساويت حكومتينك ايمپرياليستلكينى بشريش اوچون منكي بولغان هر تورلو چاره‌لرگه كيريشكه‌نيني، مطبوعات، هر تورلو نشريات، بازور، كينو وه بروله‌تار مای بايراملاری و كبى وقتيل بولوندر، واسطه‌سيله اوزينك ايمپرياليستلكينى يكيتينكه تيريشكه‌نيني آيديناتادر. شو يرده ساويت حكومتينك آوروپادا برولقاعدا قيلماق اوچون بر بالای يول جتيم قيلاراق تورك‌نيت، قلمى باساغاني وه بو قلم واسطه‌سيله موسقوانينك تورگستانده تطبيق ايته‌گده بولغان مستملکه سياسيتي باشيرماقچى بولغانى سابقلى ياش تورگستان، اوقوچيلاريغا قايتادان ايسله‌تيب اوتمر.

كله‌يبو بعض كشيله‌رنينك ساويت حكومتى بوتون بايلقنى، نعمه‌لرينك كوچينى، زراعت هم صنايع محصولاتى، تيمير يوللارينى وه بارچا قدرتينى مارقسيزم مفكوره‌سينك تارالغنى اوچون صرف ايته‌در، ديگه‌ن فكرگه قوشولماي‌در. او، روس بولشه‌ويكله‌رينك مارقسيزم ايده‌آلدان يولوله‌دى باشقه مقصدلاريغا قويليب كيتكه‌نلرينى ادعا ايته‌در. اونك فكرچه ساويت حكومتى بوتون وسائط وه قدرتيله مارقسيزم مفكوره‌سيگه ايمس، حاكميت وه استيلاء حوليليغا بيريليب كيتكه‌ن وحشى روسلر منفعتيگه خدمت ايته كله‌در. بريره كله‌يبو اقتدارلى يوكسه‌ك غربى آوروپا بروله‌تارلاري‌نينك حاصل سوادسز روس بروله‌تارلاري آرقاسدان يوروياچه‌كلرينگه ايناتمايدر. چيگره‌سيني شرق، جنوب وه غربگه زمان كينگه‌يتمك اوچون تورلو تاريخلارنى قيديريب يورگه‌ن وه موسقوادان اداره ايتيلمه‌كده بولغان قوموونيزمى «قزيل ايمپرياليزم» دوئيمى. اوزاق شرق، شرقى تورگستان، آفغانستان، ايران وه استانبول هم بوعازى.

لارنا ايكه بولوني دائم اويله‌گه‌ن وه باغلاني استيلا ايته‌كچى بولغان «چار روسيه‌سى يان اسلافوري »گه اوخشاتادر.

شو وقتده بر وقتلر استانبولى فتح ايتب آيا صوفيه‌نك آى يلديزى اورنيگه صليب آسماقچى بولغان پان اسلاويست روسلارنينك بيرينچى قوقفايب اوتورگه‌ن روس بولشه‌ويكلرينك، او خاچ يرينگه مليونلارچه معصوم توركنينك بوينى اوزگه‌ن، باشيني ايرگه‌ن اوراق بيله‌ن باقاني اورنورماقچى بولغانلارينى وه دوستلق پرده‌سى آستيدا خرامزاده فكرلر اويله‌ب يورگه‌نلرينده باشيريب اوتونيننگ محذور وه حاجت يوقدر. معلومدر، كه روس قوموونيستله‌رى باللر تورگستان، آذربايجان، ايديل‌اورال وه قريم ملتچيلكيگه ايمس، عموميله تورك ملتچيلكيگه دوشماندرلار. بوتون ساويت مطبوعاتى، قونغره وه مجلسله‌رى كنفرانس آلاربلارى تورگه ملتچيلكينك دهشتنده‌ن بحث ايته‌دورلر. (1)

كله‌يبو كبى معروف، صادق وه آلمانيا‌روسيه دوستلقينك طرفداری بولغان بر كشي، ساويت حكومتينك قوشني وه باشقا دولتلر بيله‌ن ياساغان بوتون آكلاشما وه دوستلق معاهده‌لرينى حقيقتى يكتيرچى «قزيل بولولر» قالاريغا ساناندر.

اه‌يبو اولمه‌سده‌ن بر آز اول روس انقلابيله نوختاب قاليشماله‌ن قورققان اورتاقلاريغا: «روسيه، خطاى وه هندستان بيله‌ن بيرلكده معظم بر انسان كتله‌سى تشكيل ايته‌دور» ديگه‌ن ايكه‌ن (پراودا، فيورال 1930 نومرو (2)). بوندن كله‌يبو روسلارنينك «قزيل پيغمبرى»، لنيننك ساويت حكومتيگه چار روسيه‌سى تيتقی سياستينك دوام ايته‌رپيلليكيني، مانغولستان، مانچوريا، غربى خطاى، آفغانستان، ايران...ده ساويت سيستمه‌سينى برورياغاندا قيلقنى توپ ايكه‌نيني ادعا ايته‌در.

(1) اوتكه‌ن يل آخرلاريدا تشكيل ايته‌جكده‌ن اورتا آسيادا قرية اوچون كوروش ... بيله‌ن كوروش مسئله‌سى روس بولشه‌ويكلرينينك ... وظيفه‌سى قويب كوروله‌كده‌در.

گەنیوگە کورە، موسقوا حکومتی شرق، جنوب وە غربدە
گی اولکەلەردە روس حاکمیتی سوسیالیزم اساسیگە قورولغانلقی
سویلەیلگەن دولت فاکتلاری، آرزوندا قورماقچی بولادر.
جهان اوروشیدەن بوردەن وە سوڭراکی روسیەنی اوتکور
کوز بلەن تکشیرگەن آلمان دولت مشاوری گەنیو تدقیقاتی بر
کیتاب حالیدا نشر ایتەرگەن بو قیمتلی اثرگە باقیشلی بر اسم
تاپش وە «قزیل ایمپریالیزم» آتامشدر.

80 میلیونلق غیری روس ملتلەر آیوقسا تورکستانلیلەر موسقوا-
نڭ قزیل ایمپریالیزمنی توخەمن اون اوچ یل بویدون آڭلاغانلار
وە ملی بارلقلارینی قوروتماقچی بولغان بو وحشی کوچکە قارشو
تینمەستەن کورەشمەکدەلەر. ساویت حکومتی ایسە مطبوعات، نشر-
یات، تیاتر، کینو وە بین‌الملل پرولەتار بایراملاری کبی یەڭگی
معبود وە عصری واسطەلەر بلەن اوز ایمپریالیستلیکینی باشیریب
ایسکی رومالیلارنڭ „Mundus vult decipi, ergo decipiatur“ (*)
دیدیکلەری کبی بوتون دنیانی آلداماقچی بولەدی وە قسماً آلدا
دی‌دا... فقط زمان کیچکەن ساری حقیقت یوزەگە چیقماقدادر،
کە بو روسیەدەن بوتولەی آیریلیب اوز باشیچا ملی بارلغینی،
مدنیتی یوکسەلتمەك یولیندا قان توکمەکدە بولغان اولکەلەر اوچون
کەلەجەکدە بر یوقوق وە سویونەرلك بر حالدر. باش تورکستانلی

* * *

تورکستاندە روسیەگە قارشو قوزغالیشلار

II — جان خوجا باتر نور محمد اوغلی عصیانی

کەهمعاری خان حرکتینڭ بیریلیشی بلەن دوشمان قولیغا
کیریب قالغان تورکستاننڭ قازاق وە قیرغیز قسملەریندە روسلەرگە

(*) تورکچەسی «دنیا اوزینی آلداتماقچی، دیمەك آلداڭلار» دیمەکدر.

قارشو کوتەریلیشلەر بیتمەدی.

1853 نچی یلی سیردریا بویندەگی خوقند خانلیغی قورغانی
«آق مسجد»، روسلەر تامانیدان اشغال ایتیلدی (*). بیچکن دوشمان
خلقی ایزینگە باسلادی. بوڭگا چیدی آلماغان خلق، قورالسز
بولغانی حالدا کوتەریلیب توردی ایدی. اولکەدەگی یوللار، جو-
لەردەگی قوددوقلار بوتولەی روسلەر قولیغا اوتوب کیتکەنلیکدەن
اورووغ (طائفە) باشلیقلارینی تونلاش، خلق کوچینی برلەشتریش،
دوشمانغە بیرگەلەشیب چیقیش یولی قیلالماغان ایدی. روسلەر آق
مسجدنی اشغال ایتدیکی چاغدا کوروندە باشلاغان خلق قوزغالیشی
اوچ یل سوزلدی، 1856 نچی یلی، ترتیبلی بر یولغا قویولا بلدی.
بو خلق قوزغالیشینڭ باشیدا مشهور جان خوجا باتر نور محمد اوغلی
توردی ایدی.

تاشکنددە چیقاتورغان رسمی «تورکستانسکیە ویدوموستی»
(„Turkestanskie Vedomosti“) غازیتاسینڭ 1871 یل اوچیچی
نومرەسیندە جان خوجا باترغا قارشو سوقیشتا اشتراك ایتكەن
بر روس توپچیسینڭ خاطرەسی باسلادی:

«قازاق عاصی‌لاری 1856 یلینڭ قیشیدا سیردریا بویندەگی
روس قورغانلارینڭ تیورەسیگە کیلیب باسلادیلار. مالّارنی قووب
کیتیش، عسکر اوچون تولاغان بیچەن وە تەللەردە اوت قویوب
یوباریش، روسلەرنی هەمدە روسلەرگە یاقینلق کورسەتکەن مسلما-
نلارنی اسیر ایتیش وە آلدیریش کبی دوشمانلقلار کوپەیە باشلا-
دی. 1856 نچی یلی حضرت عیسینڭ توغولغان کونی (روجدیستوو
„Рождество“) کیچەسی جان خوجا کیشیلەری «قلعە توم‌روف»
(دیمەك قازالی شهری)نی اوراب آلدیلار. محاصرەدە قالغان قلعە-
گە گەنەرال فیتنهوف (Fitinhof)نڭ قوماندانلیقیدە یاردم اولاشدی

(*) «آق مسجد» بو شهری اشغال ایتوچی قوماندان غراف پەروفسکی اسمی-
بیلەن «پەروفسك» آتالغان ایدی. 1924 نچی یلدان بیری «قزیل اوردا» آتالغاندر.

665 قوراللى عسكر بىلەن 3 توپ يوباريلدى. فينيوكوف كوچەلەرى
1857 نچى يىلنىڭ 9 نچى سنتابرىدە «آريق-بالىق» دا جان خوجا
كىشىلەرىگە ئوقاتىشىلار. روس عسكرلەرى قازاقلارنىڭ شىددەتلى
هجوملەرىگە معروض قالدىلار.

عصيانچىلارنىڭ آلدى قاتاردا ايلگەريلەگەن جان خوجا اينە
بولنداگى آق بايراق بىلەن اوز يىگىتلەرىنى روحلەندىرمەكدە ايدى.
اوروشكە جىككەن سوزيش نتيجەسىدە، تشكىلاتى ضعيف وە آرقاسىدا
تاياچىسى بولماغان عصيانچىلار يېڭىلدىلەر. بو اوروشدە جان خوجا-
نىڭ كوپ كىشىلەرى اولدورىلدى وە يارالاندىلار. تىرىك قالغانلارى
قاچدىلار. جونلەردە آچلىق هەم سوزىلىشدان كوپ خلق نابود
بولدى. روس عسكرلەرى قازاقلاردان، جان خوجاغا ياردەم بەر-
گەنلەرى اوچون، 21365 باش مال آلدىلار...»

جان خوجا يېڭىلگەندەن سونگ اوز طرفدارلارى بىلەن سىر-
دريانىڭ سول بويىغا — «يەڭى دريا» وە «قوان دريا» بويلارىغا —
اوتوب كېتدى. روس ظلمىگە چىدى آلماغان خلق اينە جول وە
قوملار آراسىغا كوچوب كېتىشكە مجبور بولدى...

بر نېچە يىللار اوتدى. جان خوجا باتىر تىنچ ياشادى. اونىڭ
يوردىنى، خلقىنى روس ايمپېرىيالىزمىدەن قوتقارىش فكرىدە بول-
گەنلىكى هەر كىشىگە آيدىن بر نرسە ايدى. بو حال روسلەرنى
كوپ قورقوتار ايدى. جان خوجا باتىرنىڭ تورگەن يېرى اوزاق
بولغانلىقدان روس عسكرلەرى اونگا يېقىن بارا آلماسلار ايدى. ظالم،
قانخورلار اينە جان خوجا باتىرنى توقاتىش اوچون اوز خلقىنىڭ
ايچىدەن «ساتقىنلار» ايزلەشكە كىرىشدىلەر. بختسىزلىكىمىزغا عار،
ناموس، اويات، ملى انصافىنى روس پادشاهىنىڭ «منصب» ىگە ساتقو-
چى بر خائن تابىلىب قالدى. 1860 نچى يىل جان خوجا باتىر، سلطان

ابر محمد قاسم اوغلى ناملى بر خائن تامانىدان اولدورىلدى (*).

ايشتەر گەپلەرى خاتى، ايشتەر جان خوجا باتىر روس استيلا-
سىگە قارشو بولغان حركتلەرىنى موفقيتلە نتيجەلەندىرىشنى بو صورتلە
يوردىنى روس قولاكتەدەن قوتقارىش اوچون اطرافداگى آز كوب
كوچىك ايگە بولغان خانلارنىڭ ياردەمىنى سورەشدە قصور كورسەت-
مەگەنلەر. گەپلەرى خانىڭ ايل باشلوقلارىنى توپلاش وە خانلار-
دان ياردەم آلىش حقىدەگى حركتلەرىنى بىلەمز. شونگە اوخشاش
جان خوجا باتىرلىقدە جيوە خانىغا مراجعتدە بولغانىنى، جيوە خانىنىڭ
دە اونگە ياردەم ايتىش وعدەدە بولغانىنى كورەمز.

جان خوجا باتىرنىڭ قوزغالىشى دوامى وە پايانىنى اعتبارلە
كىچىك بولسا هەم، طبيعى ايدېكى جەهە اعتبارلە بويوك كوتەرىلىشلەر
بىلەن بر قاتارغا قويولارلىق درجەدە شايان دقت وە اهميتلىدر. جان
خوجا باتىرنىڭ اولكەنىڭ هەر تامانىدا كوتەرىلگەن نارازىلىقنىڭ
باشىدا تورغوچىلەر بىلەن مناسبات باغلاشى وە خانلارنىڭ ياردەمىنى
آلىش اوچون قىلغان تشبثلەرى اوز حركتىنى عموم توركستاننىڭ
روس استيلاسىگە قارشو بر حركت حالىغا كەلتىرىشكە اوروشقانىنى
كورسەتەدر. فقط مملكتدەگى سياسى، اجتماعى وضعيت بو دفعەدە
دوشمانگە ياردەمچى بولدى. بيرلىك توزولە آلمادى. روس كو-
چلەرى قوزغالغان خلقنى ايزيب اهاليگە اوزون زمان قىملى
آلمايدرغان بر حالغا قويا بىلدىلەر.

III

«آداي» لار قوزغالىشى

مانغىشلاق يارىم آطەسىدا ياشايدرغان «آداي» اولوسى قازاق-
لارنىڭ رسماً روس آدارەسى آستىغا كىرىشلەرى 10 نچى عصرنىڭ

(*) بو ابر محمد قاسم اوغلى قازاقلار آراسىدا «ايسىكەى خان» لقبلە تانىلغان بر
كىشىدر. بو ايسىكەى خان جان خوجا باتىرنى اولدورگەندەن سونگرا روس عسكرلەرى
قاتارىغا اوتوب 1861 نچى يىلى روسلار بىلەن بىرلىكدە يېڭى قوزغالغان «بي آق مسجد»
ايلە توركستان شهرلەرى آراسىدا) اشغال ايتىشدە اشتراك ايتگەن. ياشقارما

باشلاريدا يوتنا هم بو يرده روس آدەملري 1840 نجى يللارغا
يعنى «آلەكساندروفسكى» قلعەسى يتيب روس مهاجرلرى بلەن
تولدوريلگونچه يرلشه آلغان سالماليدر. بو سببدن بو دائرەده
شدتلى تضييق سياستى يوروتيله آلغان ايدى. روس آدەملرى
آلەكساندروفسكى قلعەسينى قوروب، روس مهاجرلرينى يرلەش-
تيريب آلغاندان سونگ حقيقى يوزينى كورسەته باشلادى. قاسى
دەگرى يوللاريغا روس باليقچيلاريدان مهاجرلر كيريب يرلەشتريله
باشلاغاچ يرلى خلق اوز شرائط حياتەسينك تارايا باشلاغانينى
سيزگەن ايدى. منفعتى متضرر بولغان خلق بيت كيليدىكيچه بو
مهاجرلر اوستيگه هجوم ايتەرك اولەرنى راحتسز قيلماقدا ايدى.
«آداى» لار قوزغاليشينك قيسقاچا تاريخچەسى توبەنده كيچه‌در:
مانغيشلاق يارم آطەسيغا بير آلاى روكين (Rukin) ديگەن
بريسى 1869 نجى يلى برنجى پريستاف اولاراق بلگيلەنەدر. بو
كيشى اوره‌نبورغدان جونەمەسدن بورون خلقدن آليناقدا بولغان
ساليقلارنى آرتيريشغا امر آلغان ايدى. بو آرتيريلغان ساليق 1870
نجى يلى ايمەس، اوتكەن 1869 نجى يل اوجونده توبلاش
قارارغا آلنغان ايدى. يەنگى پريستاف وظيفەسى باشيغا كيلگەندن
سونگ يەنگى امرنى اعلان ايتيب ساليق توبلاش يتيلە دالاغا چيقيشغا
نجى يولدى. 1870 نجى يلى مارت آيدا 40 آتلق عسكر بلەن
دالاغا چيقار ايكەن قلعەنك 60 چاقريملقدا بويوك خلق كتلەسى
اونك يولينى توسوب دالاغا چيقماسليغينى طلب ايتدى. روكين اوزه-
مەسدن عسكرلرى بلەن ايلگەريلەدى. خلق اونى اوراب آلدى
وه هجوم ايتدى. نتيجەده روكين ايله 17 حكومت كيشيسى اولدى.
قالغانلارى اسير آلينەدى.

روكين وقعەسدن سونگ روس حكومتى شدتلى تدبيرلر
كوروب جزا دستەلرى يوللادى. يالغوز تاريتشو وه هجوم بلەن
كفايتلەنمه آلغان روس حكومتى يارم آطه خلقينى محاصره قيليب

اطرافدان علاقەسيني كيسيب قويدى. بو صورتله آچليقدا قالديري-
لغان خلق روس عسكرلرينگه قارشو آتلاق 1870 يلينك ايون
آيغاچا مقاومت كورسەته بلدى. او زمانكى قفقاسيا والى عموميسى
قاز مەليكوف (Melikow) يارم آطەداگى روس باليقچيلارينى
قوداللايدريب كوچەيەلرنك يوللارينى، قودوقلارنى اوراب
آلدى(*)، بو صورتله «آداى» لارنى تسليم بولوشقا مجبور ايتدى.
مەليكوفنك امرى بويونچه يكيلگەن خلقدن 20 مينگ سومغا ياقين
پول وه مينگلەرچه باش مال حربى تضمينات (Kontribution)
آلندى. بولەر اوستيگه آلنادرغان ساليق بوروچيسيدن ايكى تاقير
آرتيق اولاراق بلگيلەندى.

لاكن بو شدتلى تدبيرلر، قانلى ظلملر خلقنك كوزينى
قورقوتا آلمادى وه مانغيشلاق اهاليسينك نتيجەسيگه يارامادى.
1873 نجى يلى توپلان بوبى آچيق كورسەتەدر.

اولكەنك هر تامانيدا آرقالى كيسيلەسىدن چيقيب توركەن
تولالار، تورلو يرلەرده ايزى كوروبوب قالغان تشويقات حر-
كتلرى خلق بلەن روس حكومتى آراسينك كون كوندن آچيلغا-
نينى كورسەتەدر. بو آيلاردا قازاقلار ايچيده جهادگه دعوت ايتيب
يوروگەن ايشان حركتى، اونگ فرغانه عصيانى باشلوقى
اتاباجى بلەن بيرگه بولغانليغى وه بونونگ بو حركتلرنك كاشغار
قوزغاليشى ايله باغلانغانليغى مسئلەنك جدى بر توسگه كيرگەنليگينى
اثبات ايتەدر. بو ايشان حركتى وقتدن اول روس حكو-
متى قولاغيغا يتيشيب قالغاندان ايشانك قاچقانليغى، چيكمند
وه زرفشان قشلاقلاريدا توره‌يەرك روس حكومتى تامانيدان ظالمانه
بر صورتده باستيريلغان حركتلر بربريگه باغليليغى جهتدن شايان
قيد حادثەلردر. بو دفعەكى حركتلر بلەن خوقنددن باشلانغان
ملى حركتنك نتيجەسى كاشغار قوزغاليشينك نتيجەسيگه باغلى ايدى.

(*) او زمان مانغيشلاق قفقاسيا والى عموميسيگه قرار ايدى.

كاشغار حركتى غلبه بلەن نتيجەلەنسە ايدى، بو حركتلەرنك نتيجە-
سى‌دە باشقاچا بولور ايدى. ايسىر، كه كاشغار حركتى اميد
ايتكەنى نتيجەنى بيرمەدى.

تيمور اوغلى

. . .

آسيادا ايكى دوست ملت

(ياپون شاهزادەسى تاقاماتسونك توركيە سياحتى مناسبتيلە)

آسيا دولتلەرى آراسىدا ايكى بويوك ملت، آسيانك ايكى كنارە ايشيكيى توكەدورلەر: توركيە آوروپا ايشيكيى، ياپونيا آمريقا ايشيكيى. يعنى توركيە آسيانك غرب ايشيكيى، ياپونيا شرق ايشيكيى ايكەنلەكيدور.

بو ايكى ملتنك آسياداغى رولارينى وە وضيفەلەرينى ياخشى اونمەك آرتقچا بولماسا كيرەك.

توركيە ايلە ياپونيا يارىم عصردەبيرى بيريبيرلەكە كوپ صميمى دوستدورلەر. بو صميميت معلوم «ارطغرول» كيمەسينك ياپونيادان كيين ياپون اوروش كيمەلەرينك اول باققان كيمەلەك آتلارىنى قوتقاروب استانبولغە كيلتيريش بلەن باشلاندى وە كونلەردن كونكە بو صميميت كوچايمەكدەدور. توركيەگە كيلگەن ياپون شاهزادەسينك توكيودەكى «ياپون-توركى جمعيتى»نك حاميسى بولىشى بو كا جانلى بر مثال بولسا كيرەك.

توركيەنك جوغرافى موقعى وە عسكرى نقطه نظردن كوپ قيمتى باردور. هم آسيائى هم آوروپائى دولت دەب آتالغان روسيەگە بولادرغان ديگر هجوملەرى وە قارا ديگز بويلاريداغى دولتلەرگە متفقلەرنك يارديم بيرە آليشى وە قوتولا آليشى اوچون (ديگز تاغى ايلە) چناق قلعە وە استانبول بوغازلاريدان اوتيشى كيرەك بولادور. بو بوغازلار بين الملل بر وضعيتدە بولسا هم بو يرلەرنك

هر ايكى يعنى توركيە قولى آستيدا بولوناتقاندى.

روسيەدەن آيريلا تورغان ملتلەردەن قفقاسيا ملتلەرى، قريم وە اوكراينا بو ديگز بويلى ايلە آوروپاغا چيقادورلار. شونكچا تيكەبدە روسيەدەن آيريلا تورغان مذكور ملتلەرنك مقدراتيدە توركيەنك رولى مدە بو توركنك يرى ايلە مهمدور.

روسيە اركان حربيەسىدە موى ياختى بيلگەنيدن قارا ديگز بويلى آذربايجان اوچون 1930 يلى بالطبق ديگز بيدن بر قاچا كيچە اوروش كيمەلەرينى قارا ديگزگە كيردى.

بو قاريدا يازلغان مملكتلەر بلەن ايرانستانك اقتصادى يوليدە توركيە بوغازلاريدور. مستقل توركستانك اقتصادى چار يولينك بيرى قفقاسيا ايلە استانبول يوليدور.

آمريقا قارشوسيدا، كيرەك آوروپا وە كيرەك آمريقا ايلە عالمى، اقتصادى، سياسى وە عسكرى يعنى هر تاماندان يوى اولچى آلغان، ياپونيا تورمەقدە.

ياپونيانك موقعى ايسە آسيادا كوپ ياقين بولاشى اعتباريلە مهمدور. آسيانك كون چقاريداغى هر قنداى بر مسئلەدە ياپونيا آرالاشماسا او مسئلە حل بولا آلماس. چونكە او مسئلەنى كيلەدە توركيەنى دولتلەر ايلە يوى اولچى آلغان كوچلى ياپون دولتى بار.

ياپونيا مدنيتى آسيادا مهم اوروننى توتە كيلمەكدە.

توركلەرنك يازالغان انقلابى وە آناتولى استقلال كورەشلەرى آسياداغى مظلوم ملتلەر اوچون اورنەك بولورلوق تاريخى وە ملى بر حركتدور. آسيادا مشرق مظلوملارينك ايليبار كمال ايلە يورتينى بر كيتكەن موفقيتلى استلاحى يورتينى «كماليزم» مفكورەسى آجب تاشلادى. چونكە هر ملت اوز يورتينك چيكەرەلەرى ايچيدە مستقلدور، شعارى «كماليزم»نك اك كوزەل وە باش شعاريدا مدە بويك. اوچون ايران وە افغانستاندا بولغان تورلو يەكيلك حركتلەرينك الهام بيرى توركيە بولدى.

Abdulvahap Kara

بو ایکی آسیالی دولتنك آسیادا اوروپاحاقلاری دوللاری
کیرولك انقلاب وه کیره‌که مدنیته، یالغوز معنوی رهبرلکدر.
کیله‌جه‌که‌گی وه حاضرغی آسیالی باشقا دولتلرگه سیاسی یاردم
ملتلرنلنده یالغوز معنوی مفهومی بار.
ایشتر

. . .

انور پاشانك شهادتی

(بوروشی جه‌کیست آغابیکوف خاطراتی مناسبتیله)

(«یه‌گی تورکستان»نك 32 نچی سانندان)

بو آرالیق ایسکی یاره‌لارنی یه‌گیده‌ن ایسته‌مه‌س ایدیك. فقط مرحوم انور پاشانك قاندای شهید ایتلگه‌نیگه عائد بوروشی جه‌کیست آغابیکوف خاطراتی تورلو تیلله‌رده تارقالیب بو سورتله افکار عامه‌ده یاکلیش بر قناعت حاصل بولدی. تورك دنیاسینك مهم بر اولکه‌سنده شهید توشکه‌ن بو بویوك شهیدلك یوقاریدا ئه‌یتلگه‌ن جه‌کیست خاطراتیدا یه‌لك یاکلیش بر طرزده یازیلغان شهادت وقعه‌سی تورك عسکرینی تحقیر وه ملی حیثیتینی رنجیده ایته‌ورگه‌نیدن بو حقده، غازیتا ستونله‌رنده، حقلی اولاراق، نعتی یازیلارنك یازیلیشیغا سبب بولدی (*).

تورکستاننك استقلال مجادله‌سی اثناسنده بیرگه چالیشاراق شهید توشکه‌ن انور پاشانك شهادتی خصوصنده، جه‌کیست آغابیکوفنك یازغانلاری اساسسز وه ساختادر! یاقین بر ماضیده بولوب اوتکه‌ن بو حادثه‌نی بیرگه یاشاغان وه او کوره‌شده مرحوم پاشا بیله‌ن برابر بولغان تورکستانلیلرنك سویله‌دیکله‌رینی اوزیجه افکار عامه‌گه عرض ایتمه‌ك، تورك عسکرینك شهید توشکه‌ن حالتدادا شرفلی بر صورتده شهید بولغانلیغینی آکوره‌تیش اوچون مهم وه ملی بر وظیفه‌در.

(*) 8. XI. 30. تاریخلی «جمهوریت» غازیتاسنداکی آتاکوندوزینك مقاله‌سی.

جه‌کیست آغابیکوف (آرتوزوف) بولشه‌ویکلرنك جاسوس تشکیلاتلاری گ. پ. ئو.نك گویا ایچ یوزینی آچماقچی بولوب خاطراتینی نشر ایتدی. آولجه روسچه اولاراق نشر قیلنغان بو خاطرات کوپ تیللرگه ترجمه ایتلدی. تورکیه‌ده غازیتا بیتلرینده ترقا صورتده (کیتمه‌کیت) یازیلدی (استانبولده «سوت پوسته‌سی» وه «یله‌یریش» غازیتالاریدا تارالیلمشدر).

تارقداقی هه‌ر احراآتنك اوزی اثری بولغانلیغینی آلغا سوره‌گه‌ن آرتوزوف، خاطراتیدا بوتون شرق مملکتلرینده‌گی احراآتنی اوزیده‌ن اوزون آکلاتادر. بزنی علاقه‌دار ایتکه‌ن بولومی تورکستانگه قاراتلی جهتلریدر. «یاش تورکستان» مجموعه‌مزنك اوچ نومروسنده بزنی علاقه‌دار ایتکه‌ن قسمله‌ری تارقاتیلدی. بز مجموعه‌مزنك بو ساندا افکار عمومیه‌گه، آیریقجا تورکیه‌لی توغانلاریمزغا پاشانك شهادتی وقعه‌سینك حقیقی یوزینی کوره‌سه‌تمه‌که آکقا ایتدیك.

ملتچی وه جدیدچیلر بوخارا امیریگه قارشی باشلاغان کوره‌شلرینده موفق بولنش وه امیر دفع بولوب کیتمه‌دی. تورکستان پاشلیقی اوننگ توکوتولرنی بیله‌ن دائما مجادله ایتمه‌ك مجبوریتنده ایدی. عینی زمانده یه‌گی تشکل ایتکه‌ن بوخارا جمهوریتی ملی حاکمیت وه استقلالینی اوز قولیغا آلماقا تیریشه‌که‌ده، وه اولکه‌نی استیلا ایتمه‌ك ایسته‌گه‌ن روس غرضکار حرکتیگه قارشی توزمه‌کده ایدی. شو سیرالاردا انور پاشا باکوده حاضرلنگه‌ن شرق ملتله‌ری قورولتاییدان بوخاراغا قایتقان ایدی. تورکستاننك هه‌ر ناماندا حاتلانغان، آتاتلانغان ملی حرکت وه روسلرگه قارشی قوراللی قوزغالیشدان الهام آلاراق 1921 نچی یلی 10 نچی کانون آول (ده‌قابر)ده دوشنبه شهریده (بوکونکی تاجیکستاننك مرکزی) ملتچی وه جدیدچیلرنك تشبثیله بوروشی بوخارا جمهور رئیسی عثمان قوجا اوغلی عثمان بیك تامانیدان

Abdulvahap Kara

واقع بولغان قوراللی قوزغالیش باشلانمشدی. شرقی بوخارادا گی انور پاشا وه آرقاداشلاری بو ملی حرکتنینگ ایچیده ایدیلر. بو حالده بولغان بو ملی حرکت، استقلال مجاهده‌سی کوزه‌دن کوزگه کینگه‌یدی. توركستاننینگ کیندگی ولقان بوخارا جمهوریتینینگ هر تامانیدا روسلرگه قارشی قوراللی قوزغالیشلار باشلادی. فرغانه وه سمرقند مجاهدلری یه‌گیده‌ن جانلانتریلدی. بوروغی خوارزم جمهوریتی وه توركستاننینگ شرق جنوبی تامانیدا یعنی بوگونگی ترکمنستان قسمیده سلاحلی ملی حرکت کوچه‌یدی. توركستاننینگ هر تامانیدان کیلگه‌ن وکیللر باشلیک تیوره‌گه‌نده توپلاندیلار. متشکل وه شعورلی بر صورتده باشلانغان بو ملی کوره‌ش، توركستاننینگ قورتولوشی یولیدا آتیلغان قطعی آدیملاردان بری دیمک ایدی. باشلیک شهری بو حرکتنینگ شمولی بر صورتده آلغا کیتیشینی تأمین ایتمه‌گه‌نده ایدی. دنیا افکار عامه‌سیده مهم تأثیرلر اویغاترغان بو استقلال حرکتیگه قوشنی دولتلر هم یاردمچی ایمه‌سلر ایدی. روسلرنینگ آرقاسی اوزولمه‌گه‌ن علیهدار بر یول غالبلاریغا قاراماسدان ایلگه‌ریله‌گه‌ن بو توركستان استقلال حرکتی یاخشی نتیجه‌لر بیرمه‌گه‌ن ایدی. هندستان مسلمانلاری طبی یاردمدا بولوشماق نیتیله بر هیئت کوندرگه‌نلر، بو هیئت کابلده توركستان مرخصلری هیئتیله کوروشمشدی (بو هیئتنینگ رئیسی قوجا اوغلی عثمان بیک ایدی). قراتیگین، دارواز، فیض آباد، کلاب، بلجوان، قورغان تپه، دوشنبه، حصار، سرآسیا، دناو کبی مهم شهرلر باشلیک قوماندانی آستیدا ایلگه‌ریله‌گه‌ن توركستان استقلال مجاهدلرینینگ قولیغا اوتگه‌ن ایدی. بو حال قارشیسیدا توركستان حتی مرکزه‌گی روسلر آراسیدا شدتلی هیجان (پانیک) باشلانمیش، روس عسکرلریده‌ن بر قسمینینگ رایغ بالی بر دوس ساحلی قوماندانلیدا پاشا آلمانیغا اوتوب کیتکه‌نلیکی موسقوانی کوپ اندیشه‌گه توشورمشدی. مسئله‌نینگ جدیلیگینی کورگه‌ن موسقوا،

بودینوف آتلی عسکرلریده‌ن بریجه مرفقی مجاهدلرگه قارشو یوللاماق مجبوریتیده قالدی. انور پاشا 1922 نجی ییل ایون (حزیران) ده شرقی بوخارانینگ مهم مرکزلریده‌ن بایسون شهریده تورتیگه باشلاب شهرده‌گی روس غارنیزونینی اوراب آلدی. شهر سقوط ایتمه‌ک اوزره ایکه‌ن بودینوف ایکی آتلی فرقه‌سیله یاردمگه یوتدیلار. بو وضعیت قارشوسیدا پاشا بولغانی ... بوروجه‌گه چیکیلیش مجبوریتیده قالدیلر.

بو سیرادا وقوع بولغان آچیغ وه مؤسف بر حادثه‌نی ایضاح ایتمه‌ک ایسته‌یمیز: بوروغی بوخارا امیری طرفدارلاریدان ابراهیم وه باندا گیلار بو آغیر ساعتده پاشاغا یاردم ایته‌جک بیرده، روسلرنینگ متفقی ایمیش که‌بی مجاهدلرنینگ آت وه علیقلی یغما ایتدیرمه‌ک صورتیله روسلرگه یاردم قیلادرلار. بونینگ‌ده روسلرنینگ تعریکه باشلاشی بیله‌ن ابراهیم وه باندا گیلاردا پریشان بر وضعیتده بوزولدیلار. پاشا اوز عسکرلری بیله‌ن هیچ تلفات بیرمه‌سده‌ن حصارگه چیکیلدی.

آرتیق پاشا اوچون قاینشدان باشقا چاره قالمامشدی. نهایت 1922 نجی ییلی تموز (ایول) سوکلاریدا بلجوانگه کیلدی.

او سیرالاردا کافرنهان، دوشنبه، بوتقاوول اطرافداگی امیرچیلر قارشولاریغا کیلگه‌ن جدیدچی وه ملتچیلرنی اولدیریلدیلر. او جمله‌ده‌ن خوقند ملی شوراسی رئیسی میرعادل وه خدا نظرگه‌بی قیمتلی مجور یاشلارنی شهید ایتدیلردی. دوشنبه‌نی اشغال ایتکه‌ن روس قوماندانی امیرچیلر بیله‌ن ایشبیرلیکی بولماغانینی، ملتپرور یاشلار بیله‌ن انور پاشانی تعقیب ایتکه‌نینی ابراهیمگه قانديردی وه بو حاله قارا تمعچیلریده‌ن آت، توپ وه آزیق آلدی!... پاشا مقابله بیرگه بلجوانگه چیکیلدیکی سیرادا افغانستان تشقی ایشلر ناظری محمود طرزی خان استعفا ایته‌رک یریگه آوروپا وه روسیه‌ده‌ن قایتقان محمد ولی خان کیچدی. ایول سوکلاریدا پاشانی افغانستانغا

Abdulvahap Kara

دعوت ایته‌یدیلرسه‌ده یانا قایتاردی وه کیتمه‌دی. یانا یور کتامه‌دن چیقمایلیقغا قطعی قرار بیرمشدی. او سیرلغا یاشانك یانده دولتمند بیك، عاشور بیك، ایشان سلطان، قارشی وه شهرسبز عسکرلریننك باشلیغی دانیال بیك وه باشقه آتاقلی شخصلر بار ایدی.

وضعیت بو مرکزده ایکه‌ن، آغابیکوفنك تعبیرنچه، او یاشانی تعقیب ایتیشکه مأمور ایتیله‌دیر. آغابیکوف بخارادان بر ساتوچی صفتیله شرقی بخاراغا، مجاهدلر آراسیغا بارماق اوچون یولغا چیقادیر. خاطرات ایگه‌سی:

«بخارادان بعضی ماللار آلیب قارشیغا تامان جونادیم، قارشی‌دان کیتمه‌دیرگه‌ن تیمیر یولی بوزولغانیدان ایکی ایشه‌ك بیله‌ن گوزارگه ییش کونده یوش وه تنها صحرالاردا کیتکه‌نیمی وه اوینده یولده چایخانه‌لرگه یولوققانیمی یازادیر؛ بو تاماقلاردا چایخانه‌لر بارلیغینی سویله‌ش کولوچ بر ادعادیر؛ چالیوکه بو یرلر بوروجی امیر حرکتی، اوندان کیینکی روسلر بیله‌ن بولغان ملی مجادله اثناسنده، آغابیکوفنك‌ده اعتراف ایتدیگی وجهله، بر خرابه‌زارگه ئایله‌نتیرلگه‌ن شرقی بخارادا هر تامان تنها لاشمش عمومی حیات بوتوله‌ی توختامش بر حالدا ایدی. او منطقه‌لرده کیزمه‌ك عادتا انسانگه دهشت وه قورقو تلقین ایده‌جه‌ك منظره بیره‌ردی. ایسکی قیشلاقلاردان اثر قالمامش یالغوز بعضی مرکزلرده توزو-لگه‌ن حکومت دائره‌لریگه‌گه تصادف ایتیله‌ردی.

آغابیکوف بر ساتوچی قیافتده وه یانده قیزیل اوردو بیله‌ن ارتباط تأمین ایده‌جه‌ك «اوسیپوف»ده بیرگه بو منطقه‌لرنی ئایله‌نه‌دردا آغابیکوفنك «رسولوف» نامندا یوروب اوسیپوفنك اوز اسمیله کیزمه‌سی جدا غریبدرا او تنها مجبدده، او منطقه اوچون یاباجی بولغان بر کیشینك هر قایسی صورتله ئایله‌نیشی امکان خارجیده‌در. آغابیکوف هر نه قدر اوزبیکچه بیلسه هم یانه او یرلرنینك شیوه-سیگه حاکم ایمه‌سدر. بناءً علیه یاباجی بولغانی بیلگیلی، بیرده

یانیدا روس اسمیله بر کیشینك بارلیغینی گوزده توتوش کیره‌ك. بو وقتلر تجارتگه چیققان یاباجی ساتوچینك تانیلیشی وه نظردقتی جلب ایتیشی شو قطعه‌دن ممکندر، که حربی بر منطقه سانالغان او یرلرده ایسکیده‌بیری تجارت وه سیار ساتوچیلق قیلغانلار هم بو ایشده‌ن واز کیچکه‌نلر ایدی. خاطرات ایگه‌سی‌ده بو قطعه‌نی دها زیاده تأیید ایته‌دیر.

آغابیکوف‌ده شرقی بخارادگی اهالینی وه باسماچیلارغا قوشولغان وه یاخود هجرت ایتکه‌ن دیه‌دیر، جینده‌ن اهالی اوچ قسمگه آیریلمشدی. بر قسمی افغانستانغا قاچمش، ایکنچی بر قسمی قوزغالیش، قوز-غالیش حرکتیگه اشتراك وه التحاق ایتمش، قالغانلاری‌دا اساساً او منطقه‌نینك یرلیسی وه یوقاریدا اسمی ذکر ایتیلگه‌ن ابراهیم وه امیر طرفدارلاریدر. بولر اوزلریگه یاباجی وه بر پارچا شبهه‌لی ییقیتنی گوروسه‌لر درحال محو ایته‌رلرا حال بوندای ایکه‌ن «رسولوف وه اوسیپوف»لر ساتوچی صفتیله صحرالرده چایخانه‌لرگه قونارق راحت کیزه‌دیرلر وه گوزارده تجارت قیلیب خلق بیله‌ن تماسگه کیله‌دیرلر!!...»

«ده‌ناو»ده‌ن تاغلار آشاراق باسماچیلارغا تامان حرکت ایتکه‌ن ساتوچیلار، ایکی کون سورگرا ماتور یانا اوتورگه‌ن قیشلاقغا (قیشلاقنینك اسمینی یازمایدی) کیله‌دیرلر وه باسماچیلارنینك ییب، ایچیب یاتقان چایخانه‌گه یتیشه‌دیرلر!!...» (او یرلرده هیچ چایخانه بولماغانینی عرض ایتدیك).

یاشانك خصوصی بر اویده یاشاغانینی وه آرالیرا یاوری بیله‌ن آوغا چیققانینی اورگه‌نگه‌ده‌ن سونك ساتوچیلار حقیقی وظیفه‌لریگه باشلایدیرلار. نهایت یرلرینی عسکری کوچیکه ترك ایته‌رك بر کیچه ده‌او که تامان یولغا توشه‌دیرلر وه باسماچیلار توزگه‌ن یرده‌ن 20 کیلومه‌تر اوزاقلاشقانیدان سونك اوبر یاشانك اوشبکه کیلمه‌گده بولغان آتلق قیزیل عسکرلرنی اوچره‌تیب گیره‌گلی معلوماتی

Abdulvahap Kara

یره‌ده‌رلەرا،

دەماو بلەن بەلجوان آراسی تخمیناً 150 کیلومەتردەن آرتق بولوب بەلجوان دەماونك شرقیدەدر. یوقاریدا یازیلغانی کەبی پاشا او سیرادا بەلجواندە ایدی. (آغابیکوفنك سوزیگە قاراغاندا پاشانك دەماوگە 40-50 کیلومەترلك بر مسافەدە بولوبتی گیره‌ك، حالبوکه بو توغری ایمەسدر)

پاشا 1922 جی یلی آوگوست باشدا قوربان بایرامنی (کیچیك حیتنی) کیچیرمەك اوزرە بەلجواننك 7-8 کیلومەتر شرقیدەگی حاوالیکە کیتەدرگەن یول اوستیدەگی دولتمند یكنك قارارگاهی بولغان جەگەن قیشلاغیغا کیلمشدی. پاشا 4 آوگوست (1340 هجری 10 ذی‌الحجه) جمعه کونی ایرتەلب بایرام نمازیدەن سوگرا رئیس وە عسکرلەرنی قوتلاش بلەن مشغول ایدی.

طالعسز تورکستاننك استقلال یولیدا بیرگەن اون مینگلەرچە قوربان وە عزیز شهیدلەرنك روحینی تجلیل اوچون بو بیوك بایرام کونی بوتون عسکرلەر حرمت ایچیدە آرقاداشلارینی ایسلەر، ایچین‌ایچین یغلار وە توشونورلەرگەن هیچ اویلەمەگەن ایدیلەر، کە بو قوربان کونی «بیوك بر قوربان» یەنە بیرەجەگلەر، بوننك قایغوسی یەنە آرتوغراق وە یارەسی یەنە چوقورراق بولاجاقدر!...

پاشا ئەدەتیدە بوکون آرتوق توشونجەلی وە قایغولی بر وضعیتدە ایدی!... ساعت 8 گە یاقین روس آلایندان 300 قدر آتلق عسکرلك جەگەننك غربیدەگی «آب‌دەرە» قیشلاغی یاقینداغی تەپەگە تامان یاقینلاشماقدا بولغانی خبر بیریلدیگی زمان، پاشا عسکرلك تولاجب حاضر بولوشینی کوتمەسدەن، یانیداغی دائمی 25-30 عسکرلە دوشمان اوستیگە یوگوردی، بو سیرادا روسلەردەن اوچ قولغا آیریلاراق ایلگریلەمەکدە ایدیلەر. پاشا آتی بر عرض بلەن قارشیسیغا چیققان روس آتلقلارینك بر قسمینی بوزدی وە قوراللا‌ ربنی آلدی. پارلغی بلەن روسلەرنی شاشیرتقان پاشانك یانیدا آنجاق

و آکینی قالمشدی، پاشالاری شهید توشمشلەردی. بو قاتلی صحنە توزیدەی آتی وقوع بولمشدی، کە روسلەر شاشیرمشلار وە کیتلە سویتمەقدا ولغانلارینی سیرەشمشلەردی. پاشانك یانداگی یتی کیشینك بریسی روس ضابطی دایوف ایدی. پاشا هیچ امداد قیلان کوتمەسدەن آلغا کیتەرکەن آرقادان عسکرلەر هم یتشمشدی. فقط روسلەرنك پاك تامامیدان اینلەگەن اوق حاجارلاریدان بریسینك خالق بر قورشونی قوربان بایرامیدا بیرلیکنی مقدر بولغان بیوك قوربانلك یورەگیدەن اورمشدی! یاردەمگە کیلگەن دولتمند یكنك عرضی نتیجەسیز قالدی، چونکه اوندا بلە سەودیکی پاشادان آیری آرتق یاشایالماسەدی!

قوماندانسز قالغان عسکرلەرنی بر آز تعقیب ایتدەرەك کیری قایتغان روسلەر، قارشیلاریدا مجادلە ایتکەنلەر ایچیدە پاشانك پارلغینی بیلمەسلەردی!

حرب ساحەسیدەگی شهیدلەرنی اکیچیب اوز یرلەریگە چیکلمشلەردی!

قیشلاق اهالیسی شهیدلەر آراسیدا پاشانك جسدینی تاپاراق دولتمند یكلە ایکیسینك نعشینی بر چتکە کوموروب ساقلامشلار، ایرتەسی کونی مجاهدلەر «آب‌دەرە» قیشلاغیدان جسدنی کیتیرەرەك بیوك بر مراسم بلەن جەگەن قیشلاغیدا دفن ایتدیلەر. پاشانك یرینی دانیال بیك، دولتمند یكنك یرینی‌دە اوغلی عبدالقادربیك اشغال ایتدەرەك مجاهدلەر انتقام عشقیلە فی گورەشلەریدە دوام ایتدیلەر...

خاطرات ایگەسی آغابیکوف، پاشانك سوککو سوغوشیدە شهید بولغانینی یازادر وە پاشا ناشیغان قرآندان بحث ایتەدر.

اگر روسلەر ایلك قارشولاشدیقلاری کوجلك ایچیدە پاشانك پارلغینی وە شهید توشکەنینی بیلگەن بولسالار ایدی، او بیوك شهیدلك نعشینی اوردا براقیرلارمیدی؟ سادە قرآنی آلماقلا اکتفا

Abdulvahap Kara

ایتەرلەرمیدی؟ بو «قرآن بخشی»دە بوسیتونی اویدورمە بر تەرسەدر. بو کون پاشانك بعضی بر تەرسەلەری تورکستان مجاهدلەرینك تەلتدە، بر قسمی‌دە (حتی شهید ایتلدیگی زمان اوستدەگی حاکمی) تورکیەگە کیلگەن مجاهدلەر تامانیدان عاللەسیگە بریلمشدر. بو، تورکستان استقلال مجاهدەسی تاریخی شخصیتینك اماتی، تورکستان ملی حرکتی موزەسینك یوکسەك اورنینی اشغال ایتەجەکدر! پاشانك هیچ بر تەرسەسی روسلەرنیك تەلیگە کیچمەمشدر.

غریبدر، کە او تاریخلەردە مرکز قزیل روس مطبوعاتی («ایزوەستیە» وە «پراودا» کبی غازیتالار) پاشانك شهادتیگە ایشانمامش وە بویوك شهیدنك قافاسینی کورمەگونچە بو خبرگە ایشانماق توغری بولماغانینی یازمشلاردی. جیندەن‌دە ایشانماسلیقدا حقلی ایدیلەر، چونکە او چاغقاچا تورکستاندەگی تورك روحینی تشویشکە سالیش اوچون، نیچە تاپقر پاشانی اولدورمش وە تیریلتمشلەردی!...

اگر کە، بە، تولنك تەلدە پاشانك شهید ایتلگەنیگە دائر بر امارە (ایز) بولسایدی، مرکزنك رسمی غازیتالاری بو ادعادە بولوسازلار ایدی. حالبوکە کیچەگی جەکیست، افکار عمومیەنی اغفال اوچون پاشانی «بر افلاس روس سونگوسیلە پارچالایدر» وە «قرآن بخشی» اویدورمەدر!...

(اوت، مثبت وە یا منفی، یاخشی وە یا یامان، غالب وە یا مغلوب، هەر قاندای ماهیتدە بولسا بولسون مەنم ملی قهرمانلاریمیزدان بریدر وە مەنم کیلمش، کیچمش وە کیلەجەك ملی قهرمانلاریمیزدان هیچ بری بوندای بر ضربەگە توشدە هەم جیدی آلماس. اونلەر اولوملەرنك مینگ بر تودلوسیلە اولمشلەر وە هیچ بریسی ایرکەك ماگلاییغا «متقبلانە تحمل تامغاسی»نی باسدیرماغانلاردی. اونلەردە وە بزدەن سونگرا کیلەجەک‌لەردە شوندەی اولەجەك‌لەردر.

غربت ایللەرندە یکیتچە جان بیرگەن تورك ایرنك یوکسەك

خاطراسیغا حرمت اوچون سوسامەدن. — آقاگوندوز «جمهوریت»دەن)

پاشا، غربت ایللەرندە ایمەس، اوز یورتدە، قارداش اولکەدە وە تورکلك اوچون جان بیرمشدر. پاشانك شهادتی خبری تورکستاندە چوقور تاثیر اویغاتیرمش، هیچ بوروچە کلەردە هەم ماتم توتولمش وە یغلانمشدر. بوکون تورکستاندە بو بویوك شهیدنك قهرمانلیقی وە تورکستاندەگی یورتچی حرکتی، خلق آراسیدا ملی بر داستان حالیدا یاشاماقدادر!

بز بوردە پاشانك بو ملی حرکتدەگی رولینی وە ملی کورەشنك تاریخینی یازماقچی ایمەسمز. او اوز باشیچا بر تاریخ، بویوك بر اثردر. بز بو کیچیك صحیفەلەریمیزدە مخصوص عرض بلەن اویدورولگەن آروتونوف خاطراتینك بر تقلقسیگە تکیب، حقیقتی آنگلاتماقلا اکتفا ایتەمز.

. . .

پاشانك شهادتی مناسبتیلە بر کوب تاریخلەر سویلەنمشدی. بولاردەن بریسینی توبەندە اوزیچە کوچیرەمز:

یتی عالم ما اینکە لعارا نیری — مورد رسیدآن اشهد بالله المظیم

داد جان از سر اخلاص تی قرباش — عشر ذی الحجە بیواست شعرا ید جیم!

. . .

ایمانسز حاجی

«یاڭا ملی یول» رفیقیمز برنچی فیورال نومروسیدەگی «قومونیست حاجی» دیگەن باشلی مقالەسیدە، عربستاندەگی ساویت مملکتی تورکستانلی نذیر تورەقولوفنك اسلام اولکەلەریدەن کیلگەن حاجیلار بلەن بیرلیکدە اوتکەن یل مکۀ مکرمەگە حجکە بارغانلیقینی یازادر. «یاڭا ملی یول» رفیقیمزنك بو مقالەسی عربستاندەن پاشقارماسیغا کیلگەن معلوماتلارغا اساسلانیب یازیلغاندر. ساویت حکومتینك دینگە قارشی «دین خالقلەر اوچون زهردر» شعاریدەن عبارتدر.

ساوێت مملکتنده تورولگەن «خدانسزلار جمعیتی»، کەبی
تشکیلاتلەرنیڭ وظیفەلەری مسجد وە عبادتخانەلەرنی «خدانسزلار
قلوبی»گە ئایلەنتیرشدر. ساوێت حکومتی روحانیلارنی هر تورلو
حق وە حقوقدەن محروم قیلغانی کبی حضرت محمد پیغمبری
آلداماقچی. عرب موستەمرەلەرنیڭ ملی منفعتینی مدافعه ایتوچی
بر یوقسوللار دوشمانی دیب تانیتادر. بر وقتلەر تاشکنده‌گی
«قیزیل اوزبکستان»، غازیتەسینیڭ بتلەرنده حقیقی پیغمبر محمد
ایمەس، لەنین دیب اوزوق‌اوزون مقالەلەر یازیلغان ایدی. ساوێت
حکومتینیڭ شوندای دیگە وە اسلام پیغمبری محمد علیه السلامگە
قارشو بولغان افلاس ایشلەرنیگە آرالاشوب یورگەنلەرنیڭ اڭ آلدی
قاتارلەردا شو لەنین ندیر تورەقولوف توردور ایدی. ایندی بو ایماسز
تورەقول حجگە کیلگەن مسلمانلارنیڭ کوزلەرینی بویاماق وە
مسلمان قاینغا بویالغان روس بولشەویزمینیڭ قیزیل بایراغینی دیاشیل،
قیلی کورسەتمەک اوچون یالغاندان «حاجی» صفتینی آلاقچی
بولغاندر. ندیر شیطاننیڭ بو افلاس وظیفەسیگە ایکنچی قاشلاردان
عبدالرشید افندی ابراهیم یاردەمچلیق قیلغاندر.

* * *

تورکستان خبرلەری

ملی قیزیل عسکر قاللالارندا

سافراز بیکجان دیگەن بریسی (اسمیگە قاراغاندا ازمیلەردەن
بولسا کیرەک) تورکستان ملی قیزیل عسکرلەری حقندە «براودا»
روسیوگازیتەنیڭ 1930 نجی ییل 5 نجی دەقابر نومرونده قیسقاغنه
معلومات بیرگەن. سافراز بیکجاننیڭ ئەیتیشیگە کورە «ملی قیزیل
عسکرلەر آراسندا فرقە عسکری تشکیلاتلەرینیڭ هیئتی عسکر باشلیق-
لاری (قوماندانلاری)نیڭ نظر دقتلەرینی جلب ایتەرلیک ییتیشمیز-
لیکلەر (کەمچیلیکلەر) کورولوب قالغان، ایمش. بو ییتیشمیز-

لیکلەرنیڭ بعضیلەریدەن عبارت ایکەنلیکینی سافراز بیکجان آچیب
بیرمەگەن بولسا هم بو فرقە تشکیلاتلەریگە دقتلەرینی
جلب ایتەرلیک کەمچیلیکلەرنیڭ «ملی قیزیل عسکرلەر آراسندا فرقە
سیاستینیڭ یاش جزیقی، ملی مسئلەدە لەنین سیاست یولینیڭ اویلە-
گینیدیک کینگ آلماغانلیغیدان عبارت بولغانینی، ایما ایتەدر. شو
کەمچیلیکلەر نقطە نظریدەن ملی قیزیل عسکرلەرنیڭ حربی حاضر-
لیگی بولشەویکلەرچە کوڭیللی تاپیلماغان.

بولشەویکلەرنیڭ «بین الملل برادرلیگی»

معلومدر، کە فرغانەدە دزەرژینسکی نامیغا سالینغان توقوما
فابریقاسینی «عموم شرق عالمیغا نمونە بولادرلیق بین الملل برادرلیق
فابریقاسی» قیلماقچی بولادرلار. مەنە شو فابریقادا روس بولشە-
ویکلەری اوزلەریچە «توقول روسچە» بین المللیجیلیك یورگیزمە-
کدەلەر. روس «بین المللیجیلەری» شو فابریقانیڭ ئەڭ کتتەبیك بولوی-
مدیرلیگیگە تعیین ایتیلگەن محمد جان اوغلی دیگەن بر تورکستان-
لینیڭ آرقاسیغا تەپیب، یوزلەریگە توکوروب اوزی قوولاب
یوبارغانلار.

1923 نجی ییلدان بویان قوموسومول اعضاسی بولغان آرالوف
اسملی بر روس تخنیکەری بیلەن بر روس ایشچیسی: «اوزبیك تیل
نەمە دیگەن نەرسە؟ بز آوروپالیلارغا اونی اورگەنیشنیڭ کیرەگی
یوق، چونکە ایکی اوچ ییلدان سوڭ اوزبیك تیلی دیگەن تیل تور-
کستاندە قالمایاجاق، اونیڭ یریگە روس تیلی اورناشاجاقدر»
دیگەنلەر.

بونیڭ نتیجەسیغو تاملی باشقاریبی ایپە «اوزبیك تیلی آلمان تیلی دیك بر
تیل بولسا ایدی، طبیعی او زمان مسئلە باشقاچا بولور ایدی. فقط
بو اوزبیكلەرنیڭ تیلینی اورگەنیشدەن نەمە چیقادر!»، دیگەن.
مەنە موسقوا حکومتینیڭ تورکستاندە یورگوزمەکدە بولغان
ملی سیاستینیڭ بیت آلیشی... شولکدیك سیاسی «شاللاقیلیغی».

Abdulvahap Kara